

Twee landen, twee gedachten, twee werelden

Een onderzoek naar de invloed van
het sociale netwerk in remigratie

Bachelorproject Algemene Sociale Wetenschappen

Auteurs: Sumeyra Sorkun & Lianne Verhaar
Studentnummer: 3177319 & 3173119
Docent: Dr. Peter Selten



Universiteit Utrecht

Voorwoord

Onze eerste kennismaking met het schrijven van een scriptie is meer dan positief geweest. Ook al was het vaak meer werk dan we van te voren hadden gedacht, was het een heel interessant onderzoek om uit te voeren. Tijdens het afnemen van de interviews bleek al snel dat iedere migrant een ander verhaal had, en dat voor niemand de keuze van migratie of remigratie makkelijk was gevallen. Migratie gaat dan ook niet zonder slag of stoot. We hopen dat de moeilijkheden die migranten vaak ontmoeten tijdens hun reizen van, of naar het land van herkomst, naar voren komen.

Van dit voorwoord willen we graag gebruik maken om onze dank te uiten naar IOM. Met name aan het begin van het onderzoek heeft IOM een belangrijke rol gespeeld in het opstellen van het onderzoeksontwerp, en het plan van aanpak. Daarnaast heeft IOM door middel van een financiële ondersteuning het onderzoek in Suriname mogelijk gemaakt.

Ook willen wij onze coördinator Dr. Peter Selten bedanken voor zijn flexibele houding, vertrouwen en kritische blik. Nooit hebben we van hem te horen gekregen dat iets niet mogelijk was.

Inhoudsopgave

Hoofdstuk 1. Probleemstelling	4
1.1 Inleiding	5
1.2 Probleemstelling	5
1.3 Doelstelling	5
1.4 Maatschappelijke en wetenschappelijke relevantie	6
1.5 ASW- invalshoek	6
1.6 Hoofd- en deelvragen	7
Hoofdstuk 2. Literatuurstudie	9
2.1 Oorzaken terugkeer	9
2.2 Besluitvorming	14
2.3 Sociale netwerken van migranten	17
2.4 Conclusie	23
Hoofdstuk 3. Opzet en uitvoering	25
3.1 Onderzoeksopzet	25
3.2 Methode dataverzameling	26
3.3 Instrument voor dataverzameling	26
3.4 Onderzoekseenheden	27
3.5 Verloop onderzoek	30
3.6 Analyse materiaal	31
3.7 Betrouwbaarheid en validiteit	32
Hoofdstuk 4. Resultaten	33
4.1 Sociale leefwereld migranten	34
4.2 Redenen terugkeer	45
4.3 Redenen om te blijven	48
4.4 Invloed van het sociale netwerk	50
Hoofdstuk 5. Conclusie	59
Hoofdstuk 6. Reflectie en aanbeveling	62
6.1 Koppeling naar theorie	62
6.2 Voortgang	62

6.3 Aanbevelingen	63
Literatuurlijst	65
Bijlage I: Topiclijsten	68
Bijlage II: Codeboom	79

1. Probleemstelling

1.1 Inleiding

De terugkeer van migranten is in de wereld van het wetenschappelijk onderzoek en het beleid de laatste jaren steeds belangrijker geworden. Ondanks dat wetenschappelijke benaderingen van problemen en vragen rond terugkeer migratie dateren van begin jaren zestig, werd in het decennium van 1980 het wetenschappelijke debat onder geleerden gestimuleerd (Cassarino 2004). Ook kwam er in deze tijd steeds meer aandacht vanuit beleidsmatig oogpunt voor het onderwerp, doordat door de toegenomen stroom van asielzoekers vanaf begin jaren zeventig, asielbeleid steeds strikter werd (Houte en Koning, 2008). Een andere ontwikkeling in beleid is echter dat terugkeer van migranten en ontwikkeling hand in hand kunnen gaan. Uit een Kamernota uit 2003, waarin de visie op ontwikkelingssamenwerking voor tot en met het jaar 2015 wordt geschetst, komt sterk het idee van de rol van migratie in verhouding tot ontwikkeling naar voren (Van Ardenne, 2003). Zoals in de nota aangegeven, wordt de rol van migranten in de ontwikkeling van de landen van hun herkomst door het sturen van geld, groot geacht, maar wordt 'braindrain' als een zorgpunt beschouwd. Deze braindrain door het vertrekken van hoger opgeleiden en daarmee potentiële ontwikkelingsstimulus kan echter ook worden omgevormd tot een 'braingain' (De Haas, 2006), doordat migranten die in Nederland verblijven nieuwe kennis, vaardigheden, sociaal en economische kapitaal en manieren van denken kunnen opdoen die zij vervolgens weer mee terug kunnen nemen naar het land van origine. Terugkeermigratie creëert zodoende kansen voor ontwikkeling. Daarnaast is de bestudering van terugkeer migratie ook van belang voor het kennis vergaren over de (minimale) omstandigheden voor een duurzame terugkeer. Wanneer migranten terugkeren naar hun land van herkomst, en de terugkeer niet duurzaam is, zullen zowel het individu zelf als het land waar zij naar terug keren daar nadelen van kunnen ondervinden. Ook het land vanaf waar wordt geremigreerd zal mogelijk nadelen ondervinden als dit betekent dat het individu weer terug keert.

Al gedaan onderzoek naar de determinanten van succes van terugkeer wijst uit dat verschillende dimensies onderling gerelateerd zijn: vertrouwen opbouwen, en sociale netwerken opbouwen gaan hand in hand met economische ontwikkeling, en een gevoel van toebehoren te krijgen (Davids en Van Houte, 2008). Hoe deze economische, culturele, en sociale aspecten zich precies tot elkaar verhouden is echter nog niet onderzocht, en om hier meer duidelijkheid over te verkrijgen is het van belang de complexe sociale realiteit te ontrafelen waar migranten in leven (Davids en van Houte 2008). Het vertrouwen om opnieuw mee te kunnen komen in zowel economisch als cultureel perspectief, is cruciaal voor of het besluit om terug te keren naar het land van origine, of niet. Het sociale netwerk is hierin van grote invloed, het zou namelijk zowel het economische als het culturele perspectief kunnen beïnvloeden. De invloed van het sociale netwerk in de besluitvorming om terug te keren naar het land van origine blijkt ook uit onderzoek verricht door IOM van wezenlijk belang. Vaak is terugkeer geen

individuele keuze die door de migrant gemaakt wordt, maar een collectief besluit van de familie om te emigreren naar Nederland en/of terug te keren naar land van herkomst (IOM 2008).

1.2 Probleemstelling

Of een migrant zich na de vrijwillige terugkeer naar het land van origine ‘thuis’ voelt, is net als het besluit van zijn vertrek afhankelijk van drie verschillende perspectieven: een economisch, cultureel en sociaal perspectief (Davids en Houte, 2008). Deze drie perspectieven werken samen en beïnvloeden elkaar, waardoor één aspect niet compleet los van het andere kan worden gezien. De kansen van een migrant in het vinden van een baan bij terugkomst kunnen bijvoorbeeld afhankelijk zijn van de grootte van zijn sociale netwerk, en zo ook de mogelijkheden die de migrant heeft om een nieuwe identiteit op te bouwen. Om zicht te krijgen op hoe de beslissing om terug te gaan naar het land van origine wordt genomen is het van belang om de rol van het sociale netwerk te begrijpen.

Wanneer er inzicht is in de invloeden die het besluit van een migrant om terug te keren beïnvloeden zullen organisaties die zich bezig houden met de terugkeer van migranten, de migranten mogelijk een betere ondersteuning kunnen bieden. Ook biedt de vergroting van de kennis van dit onderwerp kansen voor meer studies over de duurzame terugkeer van migranten. Een duurzamere terugkeer van migranten zal niet alleen positieve gevolgen hebben voor de individuen die dit betreft, maar daarnaast ook voor de samenleving als geheel, in zowel het land van herkomst als het –tijdelijke- gastland.

1.3 Doelstelling

Het doel van dit onderzoek is de kennis te vergroten op het punt van de invloed van het sociale netwerk van migranten in de beslissing om vrijwillig terug te keren naar het land van origine, de kansen die het sociale netwerk in remigratie biedt, en daarnaast een kleine vergelijking te maken tussen de bevindingen van verschillende soorten migrantengroepen, namelijk uit Turkije en Suriname. Dit zijn de twee migrantengroepen die in 2008 nog het hoogste aantal nieuwkomers hadden in Nederland (CBS 2008), en deze groepen vormen daarmee een belangrijk aandeel ‘mogelijke terugkeerders’ in de toekomst.

1.4 Wetenschappelijke en maatschappelijke relevantie

Wetenschappelijke relevantie: De wetenschappelijke relevantie van dit onderwerp ligt voornamelijk in het nieuwe terrein wat er wordt betreden door dit onderzoek. Er is al veel onderzoek verricht naar de werking van sociale netwerken, en ook zijn onderzoeken naar motieven van migranten om te migreren of te remigreren steeds omvangrijker (Zie ook IOM 2008, Cassarino 2004, Levitt 2001). Ook de

voorwaarden voor een duurzame terugkeer van migranten is onderzocht (zie Davids en Houte 2008, IOM 2009), waar echter kennis ontbreekt is op het punt van de onderlinge samenhang van factoren die terugkeer duurzaam maken of niet (Davids en Houte, 2008). Een eerste stap om deze samenhang volledig te begrijpen is het in kaart brengen van de complexe sociale netwerken van migranten, en te begrijpen wat voor een rol dit sociale netwerk heeft in het besluit om terug te keren naar het land van origine of niet.

Maatschappelijke relevantie: De maatschappelijke relevantie ligt in de betere kansen die migranten zouden kunnen maken om duurzaam terug te keren wanneer er meer kennis is over de manier waarop een beslissing om terug te keren tot stand is gekomen. Zij zullen bij hun terugkeer beter begeleidt kunnen worden wanneer er meer bekend is over de verschillende factoren die invloed hebben op hun keuze tot vertrek. Dit kan er op zijn beurt aan bijdragen dat terugkeer van migranten vaker duurzaam is, en dat zij bij terugkomst een nieuw leven kunnen opbouwen op een succesvolle manier. Hierbij is niet alleen het individu geholpen, maar de samenleving van het land van terugkomst als geheel.

1.5 ASW invalshoek

In ons onderzoek komen de twee speerpunten van de studie Algemene Sociale Wetenschappen aan bod, namelijk een probleemgericht, als interdisciplinaire aanpak. De bestudering van de sociale netwerken van migranten hebben een interdisciplinair karakter omdat wij niet alleen vanuit een sociologisch perspectief naar het onderwerp van studie kijken, maar ook vanuit een psychologisch en cultureel perspectief. Hierdoor beperken wij ons niet tot één benadering, maar proberen wij door een combinatie de beste resultaten en verklaringen naar boven te halen. Daarnaast is dit onderzoek probleemgericht; met de kennis die voortkomt uit dit onderzoek hopen wij direct bij te dragen aan kennis hierover in de Nederlandse samenleving, en daarmee de situatie van migranten die terugkeren te verbeteren. Wij verwachten dat door toenemende kennis over omstandigheden, en invloeden van remigratie, er een betere begeleiding voor remigranten zal kunnen ontstaan.

1.6 Hoofd- en deelvragen

Hoofdvraag: Wat is de rol van verschillende factoren en in het specifiek het sociale netwerk, in het proces van besluitvorming van migranten uit Turkije en Suriname om vrijwillig terug te keren naar het land van origine, en zijn er significante verschillen tussen beiden groepen?

Deelvragen:

- Hoe ziet het sociale netwerk van de migranten er uit, en wat voor een kansen biedt het sociale netwerk van de migrant met betrekking tot aspecten die terugkeer succesvol kunnen maken of niet?
 - o Wat zijn de afzonderlijke actoren in het sociale netwerk, zowel in Nederland als in land van herkomst?
 - o Wat is de significantie van alle afzonderlijke actoren van het sociale netwerk voor het individu?
 - o Op welke manier kunnen de verschillende actoren invloed hebben op andere aspecten die meewegen in de beslissing om terug te keren; bijvoorbeeld het vinden van werk of onderdak?
 - o Wat is het verschil in de vorm van het sociale netwerk en de mogelijke invloed van actoren op andere aspecten die meewegen in het besluit om terug te keren, voor migranten die besluiten wel terug te keren, en migranten die besluiten niet terug te keren?

- Op welke manier beïnvloeden de afzonderlijke actoren van het sociale netwerk de beslissing om terug te keren?
 - o Wat voor een blijf- en vertrekfactoren zenden alle actoren van het sociale netwerk uit?
 - o Wat is de zwaarte van de blijf- en vertrekfactoren voor de remigrant? Wat ziet de remigrant als meest gewenste met betrekking tot de belangen van de afzonderlijke actoren in het sociale netwerk?
 - o Wat is het verschil tussen individuen die wel besluiten terug te keren en niet besluiten terug te keren, in hoe zij de blijf- en vertrekfactoren die verschillende actoren uiten op het individu, ervaren?

- Wat zijn de verschillen in de invloed van het sociale netwerk in Suriname en Turkije?

Wij proberen in dit onderzoek niet de vraag te onderzoeken of er discrepantie zit tussen hoe de migrant het sociale netwerk zag voordat hij remigreerde, en hoe de migrant het sociale netwerk ziet nu hij is geremigreerd.

2. Literatuurstudie

Inleiding

Of terugkeer succesvol is - dit is volgens UNHCR mogelijk als remigranten toegang hebben tot bronnen, mogelijkheden en basis services om een zelf onderhoudende status te bereiken (Dimitrijevic a.o., 2004), - is afhankelijk van verschillende factoren die onderling gerelateerd zijn (Davids & Houte, 2008). Zo gaan vertrouwen opbouwen, en sociale netwerken opbouwen hand in hand met economisch gezien mee kunnen komen, en een gevoel van toebehoren te krijgen (Davids & Houte, 2008, IOM 2009-a). Deze factoren kunnen worden onderverdeeld in sociale, economische en culturele aspecten die onderlinge verhoudingen hebben (Davids en Houte, 2008). Zo zal het makkelijker zijn voor een remigrant om bij terugkeer werk te vinden wanneer hij of zij een groot sociaal netwerk heeft waar mogelijk contacten liggen die helpen om werk te vinden, en zo zal de sociale status van een remigrant weer afhankelijk zijn van of hij een baan kan vinden en geld verdient of niet (IOM, 2008-a). Hoe deze verschillende factoren van invloed zijn op elkaar is nog niet onderzocht (Davids & Houte, 2008), en hierdoor is de rol hierin van de complexe sociale realiteit waar migranten in leven ook nog niet geheel duidelijk. Deze complexe sociale realiteit bestaat uit een sociaal netwerk wat zich uitstrekt over zowel het land van herkomst als het –vroegere- gastland (Levitt, 2001), en in dit transnationale netwerk bevinden zich vele aspecten die ieder hun invloeden op de migrant hebben (IOM, 2008-a). Door inzicht te krijgen in hoe dit sociale netwerk van migranten er precies uit ziet, wat voor een invloed deze heeft op het besluit om terug te keren, en wat voor een factoren deze sociale netwerken mogelijk vormen in het vooruitzicht wat migranten hebben op het vinden van werk en een goede sociale status, is er meer kennis nodig over waarom migranten terugkeren, en wat de sociale contacten zijn die nodig zijn voor een succesvolle terugkeer. De onderzoeksvraag die wij ons dan ook voor het begin van de literatuurstudie hebben gesteld is; *‘Waardoor worden migranten beïnvloed in de besluitvorming om wel of niet terug te keren naar het land van herkomst, en wat is de rol van het sociale netwerk hierin?’*

2.1 Oorzaken terugkeer

Voor iedere migrant liggen er zeer verschillende oorzaken achter het vertrek naar het land van herkomst (IOM, 2008-a). Ten eerste zullen er voor migranten die zich niet of niet meer legaal

in Nederland bevinden, andere invloeden gelden dan voor migranten die een Nederlands paspoort of verblijfsvergunning bezitten. Daarnaast hebben de omstandigheden in het land van herkomst hun invloed, en zo ook bijvoorbeeld de gezondheidsomstandigheden. In dit hoofdstuk trachten wij zoveel mogelijk van wat er al bekend is over deze oorzaken, in kaart te brengen.

2.1.1 Vrijwillige terugkeer

Vanzelfsprekend zullen er zeer verschillende motieven van toepassing zijn op het besluit om terug te keren of niet, afhankelijk van of de terugkeer vrijwillig is of niet. Zo kwam uit onderzoek van het Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum (2007) naar voren dat het overgrote deel van migranten die af waren geweest voor asiel in Nederland niet terug naar huis wilden keren. Gedwongen terugkeer van migranten naar hun land van herkomst door een overheidsbesluit zal andere factoren van invloed dan ook naar de achtergrond drukken.

De term ‘vrijwillige terugkeer’ doet vermoeden dat het het tegenovergestelde is van gedwongen terugkeer. Wanneer een migrant fysiek wordt gedwongen een land te verlaten omdat de migrant niet meer legaal in het land verblijft is er duidelijk sprake van gedwongen terugkeer, dit laat echter een heel spectrum open van illegaal verblijf, maar geen gedwongen uitzetting (IOM, 2009-a). Er is veel debat over wat ‘vrijwillige terugkeer’ nu precies omhelst. Wat over het algemeen wordt aangehangen door NGO’s en beleidsmakers is dat vrijwillige terugkeer betekent dat een migrant wordt gevraagd te vertrekken, maar niet met dwang het land wordt uitgezet, en vervolgens ‘vrijwillig’ terugkeert (Davids & Houte, 2008). Het kan echter worden beargumenteerd dat terugkeer nooit vrijwillig is wanneer een migrant niet op een legale manier in een land kan blijven (Noll 1999, in Davids & Houte 2008). IOM, een organisatie die vrijwillige terugkeer begeleidt, kiest er uiteindelijk voor de definitie van ‘vrijwillige terugkeer’ af te laten hangen, niet van de legale of illegale status van een migrant, maar van de omstandigheden waarin een migrant heeft besloten om terug te keren. Deze omstandigheden zouden moeten worden gevormd door beschikbare, adequate en objectieve informatie (IOM, 2009-a). Volgens IOM is de beslissing van vrijwillige terugkeer: *“a decision to return based on a conscious choice between staying or returning, regardless of the legal consequences that this choice entails for the migrant involved. A ‘conscious choice’ suggests that the migrant has information about the different options and their consequences, and that he/she is able to fully understand this information and has a realistic view of the*

consequences of choosing either of the options” (IOM, 2009-a p. 38). Zoals in 2.2. verder zal worden uiteengezet, is het voor migranten vaak echter moeilijk om een reëel beeld te vormen over de situatie waarin het land zich bij terugkomst zal bevinden (Zetter, 1999), zeker wanneer een migrant geen legale verblijfstatus heeft in Nederland, of deze eerst had omdat hij hier verbleef als vluchteling maar er is besloten zijn legale verblijfsstatus niet te verlengen, en niet de kans had met bijvoorbeeld vakanties terug te keren naar het land van herkomst. Een reëel zicht op de consequenties voor een keuze van terugkeer is daarom niet altijd mogelijk (Zetter, 1999). Of terugkeer vrijwillig is, en de migrant een realistische visie had op de consequenties van zijn keuzen, is daarom niet te bepalen voor een gehele groep –bijvoorbeeld migranten met een illegale verblijfsstatus die niet fysiek worden gedwongen om terug te keren-. Maar dit zal afhangen van de situatie waarin elk afzonderlijk individu zich in bevindt.

2.1.2 Terugkeer is een proces

De eerste bouwstenen voor een eventuele terugkeer worden als het ware al gelegd voor het besluit van de eerste migratie die er plaatsvindt. Hierdoor kan terugkeer worden gezien als een proces (Cassarino, 2003), wat begint met de pre-migratie en doorloopt tot na de terugkeer (Davids & Houte, 2008). De condities van de pre-migratie zijn van grote invloed op de beslissing om op een dag terug te keren, en op de duurzaamheid van de terugkeer. Als er bijvoorbeeld een oorlog woedde ten tijde van het vertrek uit het land van origine, kan terugkeer problematisch zijn door angst voor bepaalde verhoudingen in het land, ook als deze oorlog al is beëindigd. (Davids & Houte, 2008). Daarnaast is de situatie in het land van origine voor migranten soms niet geheel duidelijk, het bestaat voornamelijk uit het beeld wat de migrant van het land had voordat hij of zij vertrok (IOM, 2009-b). De discrepantie tussen hoe de situatie in het land van origine echt is, en wat een migrant zich voorstelt, wordt ook wel de ‘myth of return’ genoemd (IOM, 2009-a, Zetter, 1999). Deze ‘myth of return’ neemt een belangrijke plaats in in de verwachtingen die migranten van terugkeer hebben (Zetter, 1999), en kan daarmee de keuze van terugkeer beïnvloeden.

In zijn studie naar de terugkeer van Italiaanse migranten uit de Verenigde Staten laat Cerase (1974) zien dat er twee grote pieken waar te nemen zijn wat betreft de terugkeer van migranten naar Italië, een eerste piek vijf tot tien jaar na aankomst in het gastland, die door migranten voornamelijk werd beargumenteerd door het opgedane economische kapitaal wat voldoende was om een goed bestaan in Italië op te bouwen, en een tweede piek die pas na meer dan dertig jaar sinds de migratie plaatsvond, door migranten die hun ouderdom in Italië

wilden slijten (Cerase, 1974). De motieven van deze migranten lagen voornamelijk in de aangenomen contextuele factoren in het land van herkomst om terug te keren. Het land van herkomst werd gezien als een beter land om te wonen, verschillende redenen kunnen hieraan ten grondslag hebben gelegen, zoals het terug verlangen naar het land van herkomst, en de eigen taal die kon worden gesproken.

In het proces van remigratie zijn het niet alleen de omstandigheden van de pre-migratie die van invloed zijn, maar ook de omstandigheden tijdens de migratie. Zoals uit het onderzoek van Cerase (1974) duidelijk werd was het vaak de economisch opgedane vooruitgang die het voor migranten waardevol maakte om terug te keren naar Italië. En uit het onderzoek van IOM (2008-a) kwam naar voren dat de keuze van terugkeer mede afhankelijk is van de sociale netwerken die migranten opbouwen in het gastland. Volgens Houte en Davids (2008) is het van belang dat een migrant tijdens het verblijf in het gastland de kans heeft gekregen zich economische te ontwikkelen, en om een sociale en culturele identiteit op te bouwen. Wanneer de migrant zich economisch en persoonlijk heeft ontwikkeld, zal het makkelijker zijn om bij remigratie dit voort te zetten. Wanneer een migrant ten tijde van zijn verblijf echter niet deze kansen heeft gehad, zal het moeilijker zijn om bij remigratie de draad weer op te pakken (Davids & Houte, 2008). De migrant heeft namelijk geen kennis van bijvoorbeeld een bepaald vak waar hij op kan voortborduren, geen uitgebreid sociaal netwerk waar hij op terug kan vallen en geen verder ontwikkelde culturele identiteit die hem kan helpen om een nieuwe identiteit op te bouwen. Deze culturele identiteit wordt tijdens het verblijf in het gastland vaak uitgedaagd, doordat migranten hun identiteit moeten aanpassen aan een nieuwe situatie. Volgens sommige theorieën, zoals de *optimal distinctness theory*, ontwikkelen migranten verschillende *possible selves* (Chrysochoou, 2004). Dit zijn verschillende manieren van identificatie, die het voor een migrant mogelijk maken zich zowel met het gastland te identificeren, als met de minderheidsgroep waartoe zij behoren (Chrysochoou, 2004). De manier waarop deze identiteiten zijn ontwikkeld zullen zo ook hun invloed hebben op de wil die een migrant mogelijk heeft om terug te keren. Vaak zijn het de migranten die op jongere leeftijd naar het gastland zijn gekomen die zich de gebruiken van het gastland zich meer eigen maken (Dustmann, 2003), en hierdoor zal het voornamelijk deze groep zijn die zich sterker identificeert met het gastland. Wanneer een migrant een sterkere binding heeft met het gastland, en zijn identiteit er sterker aan ontleent, zal dit een belangrijke invloed hebben op de keuze om terug te keren of niet.

De laatste stappen uit het proces van de remigratie zijn de uiteindelijke terugkeer, en het opbouwen van een nieuw bestaan in het land van herkomst (Davids & Houte, 2008). Davids en Houte (2008), en Houte en Koning (2008) gebruiken het begrip *embeddedness* om te bepalen of iemand is geïntegreerd in de samenleving na terugkomst, op sociaal, economisch en cultureel niveau. Dit economische niveau is de 'livelihood' (de materiële mogelijkheden om te overleven), het sociale niveau is het sociale kapitaal wat kan worden gebruikt om te overleven, en het culturele niveau de identiteit; in hoeverre kan iemand zijn eigen identiteit weer opbouwen? Deze indeling in economische, sociale en culturele aspecten wordt ondersteund door onderzoeksgegevens van IOM (2009-a); uit onderzoek naar teruggekeerde afgewezen asielzoekers uit Afrika, die ernstige gezondheidsrisico's hebben door het dragen van het HIV-virus, blijkt dat er drie factoren zijn die van belang zijn voor een succesvolle terugkeer: ten eerste een medische behandeling, ten tweede financiële middelen, en ten derde sociale middelen, die uiteen vallen in sociaal kapitaal, en de mogelijkheid om om te kunnen gaan met het stigma wat zich in de samenleving bevindt (IOM, 2009-a). Het omgaan met dit stigma is net als het vormen van een identiteit een cultureel aspect. De medische behandeling die de remigranten nodig hadden om bij terugkeer op een succesvolle manier een nieuw leven op te bouwen, kunnen worden gezien als materiële mogelijkheden om te overleven, en vallen daarom onder het economische aspect.

Wanneer een remigrant geen *embeddedness* heeft op economisch, sociaal en cultureel gebied in de samenleving zal dit voor hem of haar erg negatieve gevolgen hebben (Davids & Houte, 2008), en zal dit betekenen dat een zelf onderhoudende status, die bestaat uit bronnen, mogelijkheden en basis services die volgens UNHCR toegang geven tot succesvolle integratie (Dimitrijevic a.o., 2004), waarschijnlijk niet wordt bereikt.

2.1.3 Vertrek- en blijffactoren (Pull- en Pushfactoren)

Welke aspecten precies vertrek stimuleren of juist afremmen zijn niet eenduidig vast te stellen, en zullen per migrant verschillen. Zo blijkt uit onderzoek van IOM dat bijvoorbeeld gezondheidsrisico's op de ene migrant een positief effect hebben op de wil om terug te keren, en op een andere migrant een negatief effect (IOM, 2008-a). Dit doordat er migranten zijn die wel gebruik kunnen maken van de gezondheidszorg in Nederland, en anderen die dat niet kunnen (IOM 2008-a). IOM wat onderzoek verrichtte naar factoren die een positieve of negatieve invloeden hebben op migranten zonder verblijfsrecht uit Nederland om te vertrekken of niet, kwam tot de conclusie dat een besluit van terugkeer vaak niet alleen door

de migrant wordt genomen. Zo kan het ook een collectief besluit zijn van de familie van een migrant, die zich dan wel in het thuisland bevindt, dan wel in Nederland, om terug te keren (IOM, 2008-a). IOM (2008-a) stelde een procesmodel op wat omschrijft dat een migrant bloot wordt gesteld aan vertrek- en blijffactoren in zowel het land van herkomst als in Nederland, en dat wanneer de vertrekfactoren zwaarder wegen dan de blijffactoren, de migrant zal vertrekken. Deze vertrek- en blijffactoren kunnen bestaan uit invloeden op een micro- en een macroniveau. Aspecten op een microniveau zijn bijvoorbeeld financiële redenen, of heimwee. Invloeden op macroniveau zijn bijvoorbeeld overheidsplannen of een gemeentelijk besluit, de veiligheidssituatie in het land van herkomst, of het economische overheidsbeleid in het land van origine. IOM concludeerde echter dat sociale aspecten een grote invloed hebben op deze verblijf- en vertrekfactoren; wanneer een migrant een sterk sociaal netwerk in Nederland heeft is het waarschijnlijker dat de migrant in Nederland blijft, dit doordat het sociale netwerk kan assisteren in werk en onderdak vinden (IOM, 2008-a).

2.2 Besluitvorming

Om meer inzicht te krijgen in de invloeden die op migranten van werking zijn, is het van belang het proces van besluitvorming van dichterbij te bekijken. Wat is er bekend over hoe besluiten worden gevormd? En wat zijn de mogelijke factoren die invloed hebben op dit besluit?

2.2.1 Het beslissingsframe

Beslissingssituaties kunnen worden omschreven als: “een probleem in welke een actor (de besluitnemer) geconfronteerd is met ten minste twee alternatieve routes van observeerbare acties (de opties), van welke hij er één selecteert. Om een besluit te nemen, zal een individu de beslissingssituatie eerst situeren, en afhankelijk van het ‘frame’ waarin hij of zij de beslissing plaatst zal er een besluit worden genomen (Steglich, 2007, Tversky & Kahneman, 1981). Tversky en Kahneman (1981, p.453) gebruiken deze term: “‘*decision frame*’ to refer to the decision makers’s conception of facts, outcomes, and contingencies associated with a particular choice”. Vervolgens gaan zij verder in op deze notie op de volgende manier: “*The frame that the decision maker adopts is controlled partly by the formulation of the problem and partly by the norms, habits, and personal characteristics of the decision maker*”.

Volgens de theorie van Steglich (2007) bestaat het nemen van een beslissing uit twee verschillende processen; ten eerste het situeren van de beslissing, in dit proces creëert het

individueel het 'frame' van de beslissing en ontstaat het doel van de beslissing, het tweede deel van het proces bestaat uit de actie om het bedachte doel te volbrengen. Voor het begrijpen van het vormen van het besluit voor migranten om terug te keren of niet, is voor ons alleen het eerste proces van belang; hoe situeert de migrant het vraagstuk van zijn eventuele terugkeer; welk frame gebruikt hij hiervoor? Ook Levitt (2001) omschrijft hoe de keuzen van migranten in het nieuwe gastland worden gevormd door sociale overdrachten in het verleden. Volgens haar wordt door deze overdrachten in het verleden een 'interpretatieve frame' gevormd, wat van grote invloed is op de beslissingen die migranten maken. Volgens Steglich (2007) kan het situeren van een beslissing in vier stadia worden voltooid;

1. de beslissingnemer stelt vast wat de betekenis is van de beslissingssituatie
2. de beslissingnemer stelt vast wat voor een doelgerelateerde keuzemogelijkheden er zijn
3. de beslissingnemer stelt vast wat de doelgerelateerde consequenties van verschillende keuzemogelijkheden zijn, en
4. de beslissingnemer vormt preferenties nu de consequenties bekend zijn.

Zoals al eerder opgemerkt, is creëren van het 'frame' van de beslissing deels gevormd door de formulering van het probleem, en deels door de normen, gebruiken en persoonlijke karakteristieken van de besluitnemer, die in het geval van migranten vaak zijn meegenomen vanuit een andere cultuur. Deze vier genoemde stappen voor het situeren van de beslissing zijn hier dus ook allen door gevormd. Zo zal (1) de betekenis van de beslissingssituatie worden gevormd door de interpretatie van de migrant; hoe ziet de migrant het probleem van de verschillende te nemen routes? Dat wil zeggen (2) de twee doelgerelateerde opties; die van terugkeren, of die van blijven. En zo zullen (3) de consequenties die aan beide te nemen opties kleven per individu verschillend worden geïnterpreteerd; afhankelijk van hun omstandigheden, normen en persoonlijke karakteristieken. Deze consequenties zijn bijvoorbeeld; zal ik werk kunnen vinden wanneer ik terugkeer? Zullen mijn kinderen een goede toekomst tegemoet gaan, zullen mijn ouders content zijn met de beslissing, en zal ik er economisch op voor- of achteruit gaan? En (4) wanneer de consequenties voor de migrant bekend zijn, zal het nog per individu afhankelijk zijn waar zijn of haar voorkeuren liggen.

2.3 Invloeden van over de grenzen

Om meer inzicht te krijgen in de invloeden die betrekking hebben op het vormen van het *decision frame* waarin de beslissing plaatsvindt, is het van belang inzicht te krijgen in de situatie waarin migranten zich bevinden. In dit hoofdstuk gaan we in op de verbondenheid die migranten kunnen hebben met zowel het land van herkomst, als het gastland. We gaan dieper in op de normen en gebruiken die zij meenemen van het land van herkomst, en hoe deze kunnen worden veranderd door het gastland. Ten slotte proberen we weer te geven wat voor een invloed dit kan hebben op het *decision frame* van migranten.

2.3.1 Meervoudig burgerschap

Tijdelijke, maar ook permanente migranten, verbreken vaak niet hun banden met de samenleving waar zij vandaan migreren, en gaan ook geen proces van assimilatie aan, maar bouwen sociale velden op die hun oorsprong en vestiging met elkaar verbinden (Glick, Basch, Blanc-Szanton, 1992). In andere woorden kunnen migranten worden beschouwd als ‘transmigranten’ die verschillende economische, sociale, politieke en organisatorische relaties over de grenzen behouden (Glick, Basch, Blanc-Szanton, 1992). In haar studie naar migranten - die van twee kleine dorpen uit Brazilië, en Puru naar de Verenigde Staten emigreerden, - omschreef Levitt (2001) hoe migranten niet hun leven opbouwden in het land van herkomst, of de VS, maar een transnationaal burgerschap op verschillende niveaus onderhielden. Verschillende niveaus van burgerschap zijn bijvoorbeeld; legaal, psychisch en politiek burgerschap (Carens, 2000). Legaal burgerschap is het lid zijn van een bepaalde staat, hierin heeft de staat verplichtingen tegenover de burger, en de burger verplichtingen tegenover de staat. Het psychische burgerschap is de emotionele binding die een migrant kan hebben met de staat, en politiek burgerschap betekent dat iemand de leider en de rechtstaat van zijn burgerschap erkent (Carens, 2000). Migranten kunnen op een verschillend niveau een burgerschap bezitten van verschillende staten. Afhankelijk van welke niveaus van burgerschap een migrant bezit, verschilt de manier waarop een migrant lid is van één van de samenlevingen; die van het gastland of van het land van herkomst.

2.3.2 Interpretive frame

In haar studie beschrijft Levitt (2001) hoe er tussen migranten en sociale contacten in het land van herkomst niet alleen economische overdrachten plaatsvinden, maar ook sociale overdrachten. Deze sociale overdrachten bestaan uit systemen van normen, gebruiken, en sociaal kapitaal (Levitt 2001). Sociale overdrachten vinden niet alleen plaats tussen migranten

en hun land van herkomst, maar ook tussen migranten en het nieuwe land waar zij zich hebben gevestigd. Om te verklaren op wat voor manier deze sociale overdrachten plaatsvinden maakt Levitt (2001) gebruik van de theorie van *Evolutionary Change*. Deze theorie is gebaseerd op dat evolutionaire veranderingen worden vormgegeven door structuren van bestaande institutionele arrangementen. Volgens deze theorie vloeien uit de manier waarop dingen in het verleden al zijn gedaan keuzes voort, die bepalen hoe dingen zullen veranderen in de toekomst. Deze soorten veranderingen worden ook wel “path-dependent” genoemd. Migranten nemen met hun komst naar een nieuw land een *interpretive frame* mee, wat is gevormd door sociale overdrachten in het verleden (Levitt, 2001), en die het culturele en religieuze erfgoed bevat wat migranten meenemen uit hun land van herkomst. Volgens Carens (2000) geldt dit vooral voor migranten die migreren vanuit landen waar vrijheid en democratie heerst. In deze landen kan men de eigen religie en cultuur in vrijheid uitvoeren (Carens, 2000). De manier waarop migranten in het nieuwe land interacteren met het gastland, en de manier waarop zij nieuwe gebeurtenissen interpreteren, zijn afhankelijk van het *interpretive frame* wat zij meenamen van het land van herkomst, en op die manier dus ook “path-dependent” van hoe zaken in het verleden vorm hebben gehad (Levitt, 2001). Het vervolg is dat er een groot scala ontstaat aan verschillende manieren waarop migranten kunnen interacteren met het gastland. De manier waarop hun *interpretive frame* verandert, is een functie van de hoeveelheid die zij interacteren met het nieuwe gastland, en contacten met het land van herkomst (Levitt, 2001). Uit onderzoek van Dustmann (2003) naar migranten die tussen 1950 en 1973 vanuit een economisch perspectief naar Duitsland emigreerden, blijkt dat hoe jonger migranten waren toen zij emigreerden naar Duitsland, des te sterker de banden waren die zij met het gastland opbouwden, en hoe meer zij konden adapteren aan de leefstijl en traditie van Duitsland. Op de vorm van sociale contacten, en hoe sociale contacten migranten beïnvloeden zullen we verder ingaan in hoofdstuk 4.

Het *interpretive frame* wat volgens Levitt (2001) wordt gevormd door sociale overdrachten die bestaan uit normen, gebruiken en sociaal kapitaal, komt voor een groot deel overeen met het *decision frame* wat Tversky en Kahneman (1981) gebruikten om aan te geven dat de keuze die een individu maakt afhankelijk is van de manier waarop hij de werkelijkheid ziet. Het is uiteindelijk het *interpretive frame* van een migrant, wat aangevuld door de persoonlijke karakteristieken van de migrant, de manier waarop een migrant de feiten en mogelijke consequenties die te maken hebben met zijn keuze, ziet.

2.4 Sociale netwerken van migranten

In hoofdstuk één hebben wij de oorzaken die bekend zijn voor het terugkeren van migranten omschreven. Zo beargumenteerden we dat er zeer verschillende redenen voor terugkeer zijn afhankelijk van of terugkeer gedwongen of vrijwillig is. Daarnaast beargumenteerden we dat terugkeermigratie een proces is, met verschillende fases die allemaal invloed hebben op of migranten terug willen keren of niet. Zo zijn er de omstandigheden voor de eerste migratie die van belang zijn, en ook de omstandigheden tijdens het verblijf in het gastland. Als er meer factoren zijn die een migrant naar het land van herkomst ‘trekken’ dan zal een migrant terugkeren, en als er meer factoren zijn die een migrant in het gastland ‘vasthouden’ zal een migrant blijven, maar welke factoren er precies voor zorgen dat een migrant blijft of vertrekt is niet bekend (IOM, 2008-a). In het tweede hoofdstuk omschreven wij hoe in beslissingssituaties informatie die te maken heeft met de keuze door de beslissingsmaker wordt gesitueerd in een bepaald ‘frame’, wat afhankelijk is van normen, gebruiken en persoonlijke karakteristieken. In hoofdstuk drie omschreven we hoe een deel van dit frame, namelijk de normen en gebruiken van een migrant, afhankelijk zijn van invloeden die van over de grenzen zich tot de migrant verhouden, en van hun interactie met het gastland. In dit hoofdstuk zullen we dieper ingaan op de sociale factoren die ten grondslag liggen aan die invloeden. We beginnen het hoofdstuk door een omschrijving te geven van sociale netwerken en sociaal kapitaal, en van hoe deze normen, attitudes en gedragingen kunnen beïnvloeden. Vervolgens gaan we in op de transnationale aard die deze sociale netwerken vaak voor migranten hebben, en welke gevolgen dit kan hebben. We sluiten het hoofdstuk met een korte bestudering van wat er bekend is over de transnationale sociale netwerken van de twee migrantengroepen met het grootste aantal nieuwkomers in 2008; Turkije en Suriname (CBS, 2008).

2.4.1 Sociale netwerken en sociaal kapitaal

Sociale netwerken zijn het geheel aan sociale contacten wat een individu bezit (Agneessens, de Lange, Waage, 2003). Voor individuen heeft het sociale netwerk als geheel een bepaalde waarde, die bestaat uit verschillende aspecten, die worden gevormd door verschillende sociale contacten (Putnam, 2000). Zo zal het sociale netwerk van belang zijn voor bijvoorbeeld het vinden van een baan, het hebben van een helpende hand, kameraadschap en veiligheid (Putnam, 2000). Niet alle onderdelen van het sociale netwerk zullen al deze rollen vervullen. De helpende hand zal bijvoorbeeld vaker van een broer of zus komen, terwijl een gevoel van veiligheid wordt gecreëerd door een buurman die altijd in de buurt is. Daarnaast zijn sociale

connecties van belang voor de leidende regels die zij bevatten (Putnam, 2000). Netwerken bevatten wederzijdse verplichtingen, die bestaan zonder dat hoeven te worden uitgesproken. Frequente interactie tussen een diverse set van mensen heeft de neiging om normen van gegeneraliseerde reciprociteit te doen ontstaan (Putnam, 2000). De cumulatie van sociale netwerken binnen een samenleving vormen een sociaal kapitaal, wat naast de sociale netwerken bestaat uit normen en vertrouwen wat participanten mogelijk maakt om zo efficiënt mogelijk gedeelde doelen te bereiken (Putnam, 1996). Zoals in paragraaf 1.2. aangegeven, is het dit sociale kapitaal wat migranten nodig hebben om succesvol een 'nieuw leven' op te bouwen bij terugkomst.

Of individuen ook daadwerkelijk zich normen en waarden van de samenleving eigen maken, wat de aanwezigheid van sociaal kapitaal veronderstelt, is afhankelijk van het sociale netwerk van het individu (Agneessens, de Lange, Waege, 2003). Waarden verwijzen naar belangrijke principes, levensdoelen en ideeën over de samenleving (Van der Pligt en de Vries, 1995). Deze abstracte inzichten over de samenleving worden verondersteld stabiel, duurzaam en sterk geïnternaliseerd te zijn. Hierom zullen visies op de wereld en waarden van individuen alleen kunnen worden veranderd onder invloed van sterke, frequente en diepgaande sociale relaties (Agneessens, de Lange, Waege, 2003). Deze diepe sociale relaties zijn bijvoorbeeld familie of kennissen die een lange, en diepgaande relatie kennen met het individu. Naast deze diepe sociale relaties, heeft ook de diversiteit van het sociale netwerk invloed op de attitudes en waarden van individuen (Agneessens, de Lange, Waege, 2003). Personen die deel uitmaken van een meer divers sociaal netwerk zullen onderhevig zijn aan meer diverse invloeden, waardoor het waardepatroon ook meer divers zal zijn.

Sociale relaties zijn daarnaast een belangrijk medium - naast bijvoorbeeld massamedia - om normen te communiceren en handelingen sociaal te controleren (Agneessens, de Lange, Waege, 2003). Mensen worden beïnvloed door waarden en normen die gedeeld worden met andere personen binnen het netwerk. Dit impliceert dat het sociale netwerk een zekere mate van sociale controle uitoefent, waarbij houdingen en/of handelingen door anderen positief of negatief worden beoordeeld en wenselijk gedrag aangemoedigd wordt. Over de band van sociale relaties en normen kunnen we dan ook stellen dat het om een wisselwerking gaat; enerzijds wordt men beïnvloed door het sociale netwerk, en anderzijds vormt de eigen voorstelling van het wenselijke en gewenste een bepalende factor in het uitbouwen van sociale relaties (Agneessens, de Lange, Waege, 2003).

Hoe frequenter en hoe intenser het sociale contact is, des te meer van invloed kan het zijn op het normen en waarden patroon van een individu (Agneessens, de Lange, Waage, 2003). De sociale contacten die van invloed zijn op het waardepatroon van migranten zullen dan ook voornamelijk de sterke, frequente en intense contacten zijn. Daarnaast oefent het sociale netwerk controle uit, waardoor wenselijk gedrag wordt aangemoedigd. De sociale contacten die ten grondslag liggen aan het *interpretive frame* – wat de normen, waarden en gebruiken betreft- van migranten, zullen dan ook voornamelijk deze sterke, frequente en intense contacten zijn.

2.4.2 Transnationale sociale velden

Zoals eerder genoemd, kunnen migranten een lidmaatschap van verschillende samenlevingen houden (Carens, 2000). Migranten kunnen een legaal en politiek burgerschap hebben in het gastland, maar een psychisch burgerschap behouden aan het land van herkomst. Op welke manier een migrant zijn burgerschap indeelt ten opzichte van beide landen is echter afhankelijk van de migrant zelf. Het psychische burgerschap, en dus het gevoel van verbondenheid met een bepaalde samenleving, is gebouwd op het fundament van sociale netwerken, verenigingen en organisaties (Levitt 2001). Door sociale netwerken en organisaties die over de grenzen van het land waar zij wonen reiken, is het mogelijk voor migranten om direct contact te onderhouden met het land van origine. In sommige gevallen zullen deze transnationale sociale netwerken qua sterkte afnemen wanneer iemand eenmaal is geëmigreerd, maar in sommige gevallen blijft er juist een sterke band met de achtergebleven leden van het sociale netwerk, en ontstaat er een transnationaal sociaal veld tussen het nieuwe en oude land (Levitt, 2001). De vele connecties en organisaties die opereren tussen beide landen maken het voor migranten mogelijk om actief te zijn in beide landen. Daarnaast staat de migrant vaak niet alleen als het gaat om het opereren tussen twee bepaalde landen; grote migrantengroepen in Nederland opereren in overeenkomende landen, hiermee worden de mogelijkheden van het actief blijven in het land van herkomst vergroot. Daarnaast vinden de transnationale sociale velden plaats op alle aspecten van het sociale leven. Ondanks dat ze vaak ontstaan door economische relaties tussen migranten en achterblijvers (het sturen van geld), zijn er ook sociale, religieuze en politieke blijvende banden. Hoe breder een transnationaal sociaal veld is, hoe meer mogelijkheden een migrant heeft om actief te blijven in het land van oorsprong (Levitt, 2001). De soorten transnationale praktijken waar migranten aan deelnemen, en de impact van deze praktijken, zijn een functie van de soort georganiseerde

sociale groep waarin ze worden uitgevoerd. Individuele actoren kunnen niet los worden gezien van de transnationale sociale velden waarin ze zich begeven. De economische initiatieven, politieke activiteiten, en sociaal-culturele ondernemingen waarin ze zich begeven zijn grotendeels vormgegeven door de sociale velden (Levitt, 2001).

Er is echter een verschil te erkennen tussen de transnationale sociale netwerken die tussen migranten die massaal vanuit een kleine, hechte communie naar een nieuw land zijn geëmigreerd bestaan, en tussen migranten die van een groter gebied naar een nieuw land trekken. Lossere, meer flexibele “plaats communies” vormen zich bijvoorbeeld wanneer migranten van één urbane setting vertrekken naar een andere (Levitt, 2001). Door grotere aantallen mensen in steden zijn onderlinge sociale banden zwakker, maar gebonden solidariteit en afgedwongen vertrouwen blijkt te blijven. Andere soorten communies ontstaan wanneer die zijn gebaseerd op een gedeelde identiteiten, beroepen, of waarden die mensen van een bepaalde regio met elkaar delen (Levitt, 2001). Gedeelde wortels voor een bepaald gebied zijn zwakker, maar waarden en normen zijn in overeenkomst. Dit zijn bijvoorbeeld de migrantengroep Turken in Nederland, die van een groot oppervlakte naar Nederland zijn getrokken, maar wel vaak identiteit en veel normen en waarden gemeen hebben.

2.4.3 Directe invloed sociale netwerken

Niet alleen worden migranten indirect beïnvloed door sociale netwerken omdat zij hun normen en waarden systeem, en gebruiken beïnvloeden, maar ook direct door de behoeftes en verwachtingen van actoren in het sociale netwerk. Zo kwam uit onderzoek van Dustmann (2003) naar voren dat de keuze van migranten om te remigreren of niet, afhankelijk is van het toekomstperspectief wat zij hebben voor hun kinderen. Wanneer dit perspectief in het gastland er positiever uitzag was het waarschijnlijker dat migranten in het gastland bleven, dan andersom. Ook kwam in het onderzoek naar voren dat de redenen om terug te keren of te blijven verschilden tussen migranten die dochters hadden, of migranten die zonen hadden. Vaak werd het voor zonen belangrijk geacht een sterke economische toekomst op te bouwen, en was het daarom beter om in het gastland te blijven, terwijl voor dochters het culturele perspectief juist belangrijker werd geacht, waardoor zij vaker terug keerden naar het land van herkomst (Dustmann, 2003).

Daarnaast kwam uit het onderzoek van IOM (2008-a), naar voren dat het besluit om terug te keren in sommige gevallen wordt gemaakt door de familie van een migrant, en niet door de

migrant zelf. In dit geval is er een sterke directe invloed waarneembaar die het sociale netwerk heeft in het besluit om terug te keren. Deze directe invloeden van het sociale netwerk zoals het toekomstperspectief van kinderen, of de wil van familie, zijn sterk cultureel afhankelijk. In een collectivistisch ingerichte samenleving weegt het besluit van de familie bijvoorbeeld zwaarder dan in een individualistische samenleving (Agneessens, de Lange, Waage, 2003), en het oordeel dat een meisje beter in het land van herkomst van de ouders kan opgroeien om de cultuur mee te krijgen, kan alleen worden gevijld wanneer deze culturele waarden ook van grote betekenis zijn voor de ouders. Zoals eerder omschreven is het de culturele en religieuze achtergrond, die in het land van herkomst op het individu is overgedragen door de sociale omgeving (Carens, 2000), en is het dit erfgoed en de normen en waarden die hiermee samenhangen, die de interpretatie van de situatie maken zoals deze is. In andere woorden is het een deel van het *decision frame* waarin het probleem wordt geplaatst, en waardoor mogelijk consequenties op een bepaalde manier worden gezien, en de keuze op een bepaalde manier wordt begrepen.

2.4.4 Wat is er al bekend?

Door de verschillende achtergronden van migranten, en daarnaast verschillende persoonlijke karakteristieken, zal iedere migrant een ander *decision frame* hebben. Ook zal voor iedere migrant het contact wat zij hebben met het thuisland, en met het gastland verschillen. Het transnationale sociale veld zal dus voor iedere migrant anders zijn. In 2008 waren volgens het CBS de twee landen waar de grootste groep nieuwe migranten naar Nederland toe migreerden de Turken en Surinamers. Turkse en Surinaamse migranten die in Nederland verblijven hebben vaak een hechte band met familieleden die zich nog in Turkije of Suriname bevinden. Dit transnationale sociale veld bestaat echter niet alleen wanneer zij nog in Nederland wonen, maar uit onderzoek van Davids en Houte (2008) kwam naar voren dat wanneer Surinaamse migranten terugkeerden, zij sterke banden onderhielden met Nederland, en onderling met “Nederlandse Surinamers”.

Al verricht onderzoek naar sociale netwerken van Turken wijst uit dat zij zeer collectief zijn ingesteld en dat beslissingen veelal worden genomen door opa en oma, in het belang van de familie. Ouderen genieten binnen de familie respect en gezag. Op basis hiervan kunnen ze macht uitoefenen over de kinderen (Yerden, 2000).

2.5 Conclusie

Welke factoren een positieve en een negatieve invloed hebben op de wil om terug te keren van migranten naar het land van origine is niet eenduidig vast te stellen (IOM, 2008-a). Wel is bekend dat het factoren zijn die hun oorsprong hebben in verschillende achtergronden; de visie op hoe het land van origine eruit zal zien bij terugkomst, de grootte en het belang van het nieuw opgedane sociale netwerk in Nederland (IOM, 2008-a), economische omstandigheden (Cerase, 1974), of de identiteit die migranten hebben kunnen opbouwen tijdens hun verblijf in Nederland (Davids & Houte, 2008). Al deze factoren, zijn net als de factoren die invloed hebben op het op een succesvolle manier een nieuw leven opbouwen bij terugkomst, op te delen in drie aspecten: economische, sociale en culturele omstandigheden.

Deze omstandigheden vormen de context van de beslissing, maar maken de beslissing nog niet. De omstandigheden worden eerst als het ware “gekleurd” door het *decision frame* waar migranten ze in plaatsen, waarna er een besluit wordt genomen. Dit *decision frame* is de perceptie van feiten onder invloed van normen, gebruiken en persoonlijke karakteristieken (Tversky & Kahneman, 1981). Deze normen en gebruiken staan onder grote invloed van de sociale omgeving (Agneessens, de Lange, Waeye, 2003). Zo kunnen alleen diepgaande en frequente sociale relaties waarden en normen van migranten veranderen (Agneessens, de Lange, Waeye, 2003). Migranten hebben vaak niet alleen een sociaal netwerk in het land waar zij wonen, maar ook in het land van herkomst (Glick, Schiller a.o., 1992, Levitt, 2001). Door meerdere sociale activiteiten die de grenzen overschrijden ontstaat er een transnationaal sociaal veld (Levitt 2001). Sociale actoren kunnen vaak niet los worden gezien van het transnationale sociale veld waar zij zich in bevinden (Levitt 2001), en diepgaande transnationale sociale relaties kunnen zo hun invloed hebben op het *decision frame* van migranten.

De invloed die de sociale omgeving heeft op normen, waarden en gebruiken, en daarmee dus het *decision frame* waarin keuzes worden gesitueerd, moet echter los worden gezien van de invloed van het sociale netwerk op de omstandigheden die rond de keuze van terugkeer hangen. De omstandigheden, en de manier waarop een migrant deze interpreteert worden beiden beïnvloed door het sociale netwerk, maar verschillen zeer. Om de rol van het sociale netwerk in de beslissing om terug te keren naar het land van herkomst te bestuderen, moet dus ten eerste de invloed van het sociale netwerk op het *decision frame* los worden gezien van de invloed op de omstandigheden. Het verschil tussen deze verschillende invloeden kan ook wel

worden gezien als indirecte, en directe invloeden. Zo zal bijvoorbeeld de waarde dat wanneer ouders oud worden en verzorging nodig hebben, de dochter deze verzorging hoort te geven, indirect invloed hebben op de keuze om terug te keren. Dat één van de ouders verzorging nodig heeft, kan als een directe invloed worden gezien, het sociale netwerk maakt namelijk direct aanspraak op het individu om terug te keren.

Zoals eerder genoemd kunnen directe invloeden worden opgedeeld in verschillende aspecten; er zijn economische, sociale en culturele omstandigheden. Deze aspecten beïnvloeden elkaar onderling. Het economische aspect van of een migrant verwacht werk te vinden wanneer hij emigreert, wordt beïnvloed door de vorm en omvang van zijn sociale netwerk. Een sociaal aspect, bijvoorbeeld of het kind wat mee migreert een goede toekomst heeft in het land van origine van de ouders, is weer mede afhankelijk van de economische situatie voor migranten. In het bestuderen van het sociale netwerk is het dus van belang om ook te onderzoeken wat voor een invloed het sociale netwerk heeft op andere aspecten.

Het besluit van migranten om terug te keren is vaak niet alleen afhankelijk van de persoonlijke keuze, maar ook van het besluit van de overheid. Een migrant die geen legale verblijfstatus heeft in Nederland heeft bijvoorbeeld weinig kansen om een bestaan in Nederland op te bouwen. Bij het bestuderen van het sociale netwerk, wat een factor is op microniveau, is het daarom van belang aspecten op macroniveau die invloed hebben, zo klein mogelijk te maken. Belangrijke factoren op macroniveau zijn bijvoorbeeld een gemeentelijk besluit over de terugkeer, economisch overheidsbeleid in het land van origine tegenover migranten, of de veiligheidssituatie in het thuisland (IOM, 2008-a). Bij de bestudering van het sociale netwerk van migranten is het daarom van belang dat de keuze van migranten om terug te keren geheel vrijwillig is genomen.

3. Opzet en uitvoering

3.1 Onderzoeksopzet

Om inzicht te krijgen in de sociale netwerken van migranten, en de invloed van deze sociale netwerken op de besluitvorming om vrijwillig terug te keren naar het land van origine of niet, hebben wij zowel een literatuurstudie als een empirisch onderzoek uitgevoerd. De literatuurstudie heeft inzicht gegeven in wat er al bekend is over de sociale invloeden op migranten, de rol van sociale netwerken in besluitvorming in het algemeen, en motieven voor remigratie. Hierin zijn wij ondersteund door IOM, die ons relevante rapporten met betrekking tot terugkeer van migranten heeft toegestuurd. Daarnaast hebben wij ons verdiept in relevante literatuur met betrekking tot besluitvorming, invloed van sociale netwerken, voorwaarden voor duurzame terugkeer en motieven voor remigratie. Door deze literatuurstudie hebben wij testmateriaal op kunnen stellen waarmee wij zo gericht mogelijk te werk hebben kunnen gaan, en een zo volledig mogelijk antwoord op onze hoofdvraag hebben kunnen krijgen.

Na het opstellen van het testmateriaal zijn wij overgegaan tot het verzamelen van gegevens. Dit is gedaan door middel van een kwalitatieve manier van onderzoek, waardoor er in diepte kon worden ingegaan op de invloed van het sociale netwerk van migranten. Daarnaast is het van belang om gebruik te maken van kwalitatief onderzoek omdat er in intercultureel onderzoek de waarschijnlijkheid van het anders interpreteren van woorden hoger is, en we door het stellen van open vragen de kans hadden om dieper op het onderwerp in te gaan en eventuele fouten te kunnen opmerken en corrigeren (Hauck en Schiffer, 2010). Deze kwalitatieve manier van onderzoek hebben we tot uitdrukking gebracht door semigestructureerde interviews te houden. Een deel van deze interviews zijn in het land waarnaar de migranten zijn teruggekeerd, gehouden. Hierdoor hebben we het remigratieproces vanuit verschillende invalshoeken kunnen bekijken en naast de situatie in Nederland ook ondervonden hoe remigranten hun leven in het land van herkomst ervaren. Vervolgens hebben we de semigestructureerde interviews uitgewerkt, gecodeert en geanalyseerd aan de hand van het computerprogramma MAXqda, de codeboom die wij hierbij hebben gebruikt is te vinden in Bijlage II. Omdat het analyseren aan de hand van MAXqda ons niet genoeg inzicht gaf zijn wij na een tijd ook overgestapt op het analyseren van de interviews met pen en papier.

3.2 Methode dataverzameling

De onderzoekspopulatie van ons onderzoek bestaat enerzijds uit Surinaamse en Turkse migranten in Nederland die de keuze hebben gemaakt om niet te remigreren, en anderzijds migranten die er wel voor hebben gekozen om terug te keren naar Suriname of Turkije. Wij hebben de respondenten op drie verschillende manieren benaderd; via organisaties die contacten onderhouden met remigranten, via ons persoonlijke netwerk, en via contacten die respondenten die wij al benaderd hebben, hebben. Dit laatste wordt ook wel de sneeuwbal- of netwerkmethodede genoemd. Door het informeren naar contacten van een respondent hebben wij getracht in contact te komen met andere respondenten. Voornamelijk in Suriname heeft dit veel resultaten opgeleverd. Dit doordat in Suriname relatief veel mensen op een klein oppervlakte wonen, en doordat contacten tussen Surinamers die in het verleden in Nederland hebben gewoond vaak erg sterk zijn (Davids en Houte, 2008). Om interviews te houden met de remigranten die terug zijn gekeerd naar Suriname en Turkije zijn wij naar deze landen toe gereisd.

Wij zijn in contact gekomen met remigranten die al zijn geremigreerd door enerzijds gebruik te maken van ons persoonlijk netwerk, en anderzijds door het benaderen van organisaties. Organisaties die wij hebben benaderd zijn Maatwerk bij Terugkeer, Vereniging van Nederlandse Surinamers, Intent, en NMI. Deze organisaties onderhouden contacten met vrijwillig teruggekeerde migranten, en hebben ons –deels- geholpen met het in contact komen met hen. Daarnaast heeft ons persoonlijke netwerk uitkomst geboden voor het benaderen van respondenten; veel Nederlanders met een Surinaamse of Turkse achtergrond onderhouden contacten met Surinamers of Turken die zijn teruggekeerd naar het land van herkomst.

Onze rollen als onderzoekers waren open en er was altijd sprake van *informed consent*, dit houdt in dat de onderzoekspopulatie op de hoogte werd gebracht van onze doelen.

De data voor dit onderzoek is via verschillende semigestructureerde interviews verzameld.

Voor de verschillende respondenten hebben wij in grote lijnen dezelfde semigestructureerde vragenlijsten gebruikt, al is deze af en toe op de situatie aangepast. Zo is er ook een vragenlijst gemaakt in het Turks, in het geval dat een respondent alleen Turks sprak. En zo zijn de vragen aangepast op de plaats van bevinding van respondenten.

3.3 Instrument voor dataverzameling

Voor het verzamelen van data hebben we gebruik gemaakt van vier soorten semi-gestructureerde vragenlijsten die aan de hand van topics zijn opgesteld. Voor iedere groep respondenten is één aparte

vragenlijst opgesteld, maar met overeenkomende topics. De vragenlijsten die we met de Turkse respondenten hebben afgenomen zijn ook in het Turks vertaald. De topics die aan bod gekomen zijn:

- Achtergrond; hierbij zijn vragen over de achtergrond van de respondent gesteld, om de persoonlijke situatie van de respondent in kaart te brengen met betrekking tot de leeftijden waarop hij of zij is gemigreerd, en hoe de eerste migratie is ervaren.
- Sociale netwerk; hierbij zijn vragen om de vorm van het sociale netwerk in kaart te brengen gesteld.
- Contact met sociale netwerk; hierbij zijn vragen gesteld over het contact en de hoeveelheid die respondenten hebben met het sociale netwerk.
- Hiërarchie in het sociale netwerk; hierbij zijn vragen gesteld over wie de belangrijkste personen zijn in het sociale netwerk en wie er invloed zou hebben op beslissingen van de respondent.
- Ondersteuning van het sociale netwerk; hierbij zijn vragen gesteld over het sociale netwerk in Nederland en het land van herkomst, en welke ondersteuning deze kan zijn bij het vinden van werk of het worden opgevangen.
- Redenen migratie; hier is gevraagd wat de redenen waren van migratie.
- Wil van sociale netwerk; hierbij is gevraagd welke personen uit het sociale netwerk wat wensten met betrekking tot de terugkeer.
- Invloed van sociale netwerk; hierbij zijn vragen gesteld om na te gaan wat voor invloed de respondenten zelf dachten dat het sociale netwerk had gehad in hun beslissing om terug te keren.

In bijlage I, zijn de volledige topiclijsten toegevoegd.

3.4 Onderzoekseenheden

Wij hebben ervoor gekozen om een evenwichtige verhouding migranten die wel terug keerden, als migranten die niet terugkeerden, na te streven. Daarnaast hebben wij evenveel respondenten geïnterviewd van zowel Turkse, als Surinaamse afkomst. In totaal hebben wij 27 interviews afgenomen, waarvan zeven met Turkse migranten die hebben besloten niet te remigreren, zeven Turkse migranten die hebben besloten wel te remigreren, drie Surinaamse migranten die hebben besloten niet te remigreren, en tien Surinaamse migranten die hebben besloten wél te remigreren.

De onderzoeksgroep van migranten die zijn teruggekeerd is ten eerste afgebakend door migranten die vrijwillig terugkeerden, en dus niet door de Nederlandse staat worden gedwongen. Daarnaast door migranten te benaderen die nog niet gepensioneerd zijn, voor deze migranten waren namelijk andere

economische en sociale motieven van toepassing. Daarnaast hebben wij onze onderzoeksgroep afgebakend door alleen migranten te benaderen die minstens eenentwintig jaar oud waren en zelfstandig woonden op het moment waarin de beslissing viel om terug te keren naar het land van origine of niet, dit omdat migranten die ten tijde van de terugkeer nog geen eenentwintig waren en niet zelfstandig woonden in hun besluitvorming mogelijk zijn beïnvloed door andere economische en sociale factoren, zoals het niet hebben van een woonadres wanneer ouders of andere familieleden remigreren, en het niet zelfstandig een keuze kunnen maken wanneer zij minderjarig zijn.

Daarnaast hebben wij de onderzoeksgroep afgegrensd door alleen respondenten die zijn geremigreerd te interviewen die tenminste negen maanden per jaar niet in het vroegere gastland zijn, en ten tijde van de remigratie ook niet de intentie hadden dit te zijn. Dit doordat de remigratie niet als volledig kan worden gezien, wanneer de migranten deels nog in het vroegere gastland wonen. Daarnaast bakenen wij de onderzoeksgroep van migranten die besloten om in Nederland te blijven wonen af door alleen respondenten te benaderen die tenminste negen maanden per jaar niet in het land van herkomst verblijven, dit doordat het besluit om in het gastland te verblijven anders niet volledig is, doordat zij vaak in het land van herkomst verblijven. Deze onderzoeksgroep is ook afgebakend door alleen respondenten te benaderen die op een moment in hun leven serieus hebben overwogen om terug te keren, maar hebben besloten dit niet te doen. Dit omdat migranten die wel besloten te migreren maar terugkeerden ten tijde van hun keuze er wel voor kozen om terug te gaan. En door alleen migranten te benaderen die de serieuze overweging hadden gemaakt om terug te keren, denken wij meer inzicht te hebben kunnen krijgen in de vraag waarom zij niet terugkeerden naar het land van herkomst.

Aan de respondenten hebben we zowel open als gesloten vragen voorlegt. Hoewel een deel van de respondenten willekeurig is benaderd, – aan de hand van de sneeuwbalsteekproef – hebben wij een zo evenredig mogelijke verdeling van de respondenten geprobeerd te hanteren. Zo hebben we van de vier verschillende groepen respondenten, in elke groep ongeveer evenveel mannen als vrouwen geïnterviewd. Ook hebben wij getracht in Suriname migranten te interviewen van verschillende culturele achtergronden, omdat dit land een grote diversiteit aan culturele achtergronden kent en elke culturele groep verschillende geloofsovertuigingen en leefswijzen heeft. De culturele samenstelling van Suriname is: 27,7 % Hindoestanen, 17,7% Creolen, 14,7% Marrons, 14,6% Javanen, en een overige 6,5% Chinezen, Brazilianen, Boeroes, Libanezen, Inheemsen, Sefardische en Asjkenazische Joden. Het was moeilijk om een exacte afspiegeling van de culturele samenstelling van het land na te streven; mede doordat bepaalde bevolkingsgroepen, zoals de Marrons, overwegend niet in de steden wonen. Deze correcte afspiegeling kon weliswaar wel van belang zijn; bepaalde bevolkingsgroepen hebben namelijk hele andere tradities dan anderen waardoor zij bijvoorbeeld een meer conservatieve blik hebben op de familie. De interviews zijn echter gehouden met migranten van uiteenlopende culturele achtergronden, hierin is de afspiegeling van de Surinaamse bevolking enigszins gelukt. Ook in Turkije zijn er grote culturele verschillen binnen het land te vinden, vergeleken bij Suriname ligt

hier echter een kleinere verscheidenheid aan verschillende geloofsovertuigingen en leefwijzen. Om hier een goede afspiegeling te maken van de migrantengroep die naar Nederland migreert, hebben wij migranten geïnterviewd die afkomstig zijn uit verschillende gebieden in Turkije. Hierbij hebben wij gelet op de plaats waar zij woonden voordat zij naar Nederland migreerden. Daarnaast hebben we respondenten getracht te interviewen van verschillende leeftijden tussen de 21 en 65. Vaak waren respondenten veertig jaar of ouder, vooral bij de Turkse migranten. Ook was ons doel om migranten met een verschillende opleidingsniveau en werk-status te interviewen. In Suriname is dit wel gelukt, al hebben de geïnterviewde Surinaamse migranten vaak wel een hogere opleiding dan gemiddeld in Nederland. In Turkije was dit juist andersom. Dit is echter een enigszinds correcte weergave van de werk-status en het opleidingsniveau van Surinaamse en Turkse migranten in Nederland. In Nederland zijn 8,1 procent van de Turkse migranten werkloos(www.iot.nl). Daarnaast volgt gemiddeld 1,27% van de Nederlandse autochtone bevolking wetenschappelijk onderwijs, en 2,2% hoger onderwijs. Onder de Surinaams, Nederlandse bevolking zijn deze percentages respectievelijk 1,58%, en 3,54% (CBS 2010).

Respondent	Afkomst, teruggekeerd of gebleven	Geslacht	Leeftijd	Culturele achtergrond, Woonplaats voor vertrek	Hoogst afgeronde opleiding	Werk-status vóór terugkeer
1TRTR	Turks, teruggekeerd	M	49	Islamitisch, Konya	Basisschool	Bijstand
2TRTR	Turks, Teruggekeerd	M	52	Islamitisch, Konya	Basisschool	Bijstand
3TRTR	Turks, Teruggekeerd	V	-	Islamitisch, Konya	Basisschool	Bijstand
4TRTR	Turks, teruggekeerd	V	56	Islamitisch, Konya	Basisschool	Bijstand
5TRTR	Turks, Teruggekeerd	M	54	Islamitisch, Antalya	Middelbaar onderwijs	Full-time
6TRTR	Turks, Teruggekeerd	M	51	Islamitisch, Istanbul	Middelbaar onderwijs	Full-time
7TRTR	Turks, Teruggekeerd	M	28	Islamitisch, Istanbul	HBO	Full-time
1SUSU	Surinaams, terugkeerder	V	72	Boeroes, Paramaribo	HBO	Full-time
2SUSU	Surinaams, terugkeerder	M	70	Creools, Paramaribo	HBO	Gepensioneerd
3SUSU	Surinaams, terugkeerder	M	35	Hindoestaans, Paramaribo	WO	Full-time
4SUSU	Surinaams, terugkeerder	M	38	Creools, Paramaribo	HBO	Full-time
5SUSU	Surinaams, Terugkeerder	M	45	Creools, Paramaribo	HBO	Full-time
6SUSU	Surinaams, Terugkeerder	V	60	Creools, Paramaribo	MBO	Full-time
7SUSU	Surinaams, Terugkeerder	V	38	Hindoestaans, Paramaribo	WO	Geen

8SUSU	Surinaams, Terugkeerder	V	61	Hindoestaans, Nickerie	Middelbaar onderwijs	Full-time
9SUSU	Surinaams, Terugkeerder	M	43	Nederlandse Migranten, Wageningen (Suriname)	WO	Full-time
10SUSU	Surinaams, Terugkeerder	M	50	Chinees/Creools, Paramaribo	HBO	Full-time
1NLTR	Turks, Gebleven	M	35	Islamitisch, Konya	Middelbaar onderwijs	Geen
2NLTR	Turks, Gebleven	M	42	Islamitisch, Karaman	Technische school	Full-time
3NLTR	Turks, Gebleven	V	32	Islamitisch, Denizli	Basisschool	Part-time
4NLTR	Turks, Gebleven	M	28	Islamitisch, Konya	WO	Full-time
5NLTR	Turks, Gebleven	V	39	Islamitisch, Karaman	HBO	Full-time
6NLTR	Turks, Gebleven	M	42	Islamitisch, Istanbul	Middelbaar onderwijs	Bijstand
7NLTR	Turks, Gebleven	M	30	Islamitisch, Konya	HBO	Full-time
1NLSU	Surinaams, Gebleven	M	45	Javaans	HBO	Full-time
2NLSU	Surinaams, Gebleven	M	50	Hindoestaans	HBO	Full-time
3NLSU	Surinaams, Gebleven	M	60	Hindoestaans, Marowijne	Middelbaar onderwijs	Geen

3.5 Verloop van het onderzoek

Het verloop van het onderzoek is vrij volgens planning gegaan. De dataverzameling begon met het interviewen van Turkse migranten die terug zijn gekeerd naar Turkije. Omdat wij van te voren dachten dat het benaderen van respondenten makkelijker zou zijn in Turkije, en wij samen de eerste interviews wilden houden, hebben we gekozen om samen naar Turkije te reizen in begin september. Wij waren daar ongeveer 2 a 2,5 week bezig geweest met het verzamelen van gegevens. Nadat wij terug zijn gekomen uit Turkije, hebben wij het verzamelen van gegevens meer opgesplitst en heeft Sumeyra zich voornamelijk bezig gehouden met het verzamelen van gegevens in Nederland, en Lianne voornamelijk met het verzamelen van gegevens in Suriname. Dit omdat er enige tijdsdruk was in verband met het op tijd afronden van de scriptie, en er veel tijd verloren ging als er samen werd gereisd naar Suriname. In Suriname zijn volgens planning tien respondenten geïnterviewd, ook zijn de interviews in Suriname tegelijkertijd uitgewerkt en is er een begin gemaakt aan de analyse. Eén bemoeilijking in het verzamelen van gegevens in Suriname was echter dat één van de geluidsopnames van het tiende interview op de terugweg is gewist. Dit interview is echter opnieuw gehouden via Skype, door een vergelijking te maken met het eerste interview met deze respondent denken wij dat hier geen sprake is van kwaliteitsverlies. Het gegevens verzamelen in Nederland, waar eerst Sumeyra zich alleen op heeft

gericht, en Lianne na terugkomst uit Suriname ook aan mee heeft gewerkt, is echter stroever verlopen. Moeilijkheden hierin zaten in het feit dat wij weinig Surinaamse respondenten konden vinden die in Suriname waren geboren en weleens na hadden gedacht over terugkeer. Het vinden van Turkse respondenten verliep echter gemakkelijk. Door de tijdsdruk die wij hadden voor ons bachelorproject, en doordat het belang van de interviews met de respondenten in Nederland volgens onze inschatting lager lag dan dat van de respondenten die waren teruggekeerd, is ervoor gekozen drie Surinaamse migranten te interviewen die niet zijn teruggekeerd –wat een totaal maakt van 13 Surinaamse respondenten-, en zeven Turkse migranten die ervoor hebben gekozen niet terug te keren –wat een totaal maakt van 14 Turkse respondenten-.

Bij de reizen naar Suriname en Turkije verliep alles voorspoedig. Wanneer wij mensen vertelden dat de interviews geheel anoniem waren wilden respondenten graag meewerken. Vrijwel overal waar wij kwamen werden wij warm ontvangen en ook waren migranten zeer behulpzaam met het opsporen van meer respondenten. De sneeuwbal- netwerkmethodologie is hierin erg succesvol geweest.

Alle interviews met Turkse migranten zijn uiteindelijk afgenomen in de Turkse taal. Doordat Sumeyra deze taal als haar moedertaal spreekt is hier geen sprake van kwaliteits- of informatieverlies. Omdat de officiële taal van Suriname Nederlands is, spraken alle Surinaamse respondenten Nederlands als hun moedertaal. Hierdoor heeft met alle migranten het interview kunnen plaatsvinden in de taal die zij het beste spreken.

De interviews besloegen in alle gevallen tussen de 30 en 90 minuten. Hierin is het goed gelukt om ons aan de tijd te houden die wij van te voren hadden gesteld per interview. Bijna alle interviews zijn gehouden bij de respondenten thuis, waardoor respondenten in een omgeving waren waar zij zich op hun gemak voelden om met ons –of één van ons- te spreken. Slechts twee interviews hebben op een andere plek plaats gevonden, in beide gevallen was dit de plaats waar wij op dat moment verbleven. Er was hier echter sprake van een rustige omgeving, waardoor respondenten niet geremd werden om over persoonlijke onderwerpen te praten.

3.6 Analyse van het materiaal

Het analyseren van de data bestond uit nadenken over de probleemstelling op basis van de verzamelde testmateriaal en de beschikbare literatuur (Boeije H., 2006). Nadat de semigestructureerde interviews waren uitgewerkt, hebben we deze aan de hand van het programma MAXqda gecodeerd en door constante vergelijking verder uitgewerkt. Tijdens de data-analyse is er tussentijds ook teruggegrepen naar de dataverzameling, wat resulteerde in een circulair proces van dataverzameling en data-analyse. Na verloop van tijd zijn wij echter overgestapt op het analyseren van de interviews aan de hand van pen en papier.

3.7 Betrouwbaarheid en validiteit

Objectiviteit wordt vaak beschouwd als ‘het criterium’ van wetenschappelijkheid. Volgens Nievaard (1990) is objectiviteit een grondhouding, een handswijze en een onderzoeksresultaat en wordt het vertaald in de indicatoren validiteit en betrouwbaarheid.

Validiteit kan omschreven worden als de afwezigheid van systematische vertekeningen (Maso & Smaling, 1998) of de overeenstemming tussen de bestudeerde verschijnselen. In dit onderzoek werd geprobeerd de interne validiteit, de mate waarin de resultaten een authentieke weergave zijn van de sociale werkelijkheid (Janssens, 1985), te vergroten door triangulatie van bronmateriaal. Het gebruik van meerdere bronnen leidt tot het beter begrijpen van het bestudeerde fenomeen en verschillende materiaalsoorten verkleint de kans dat de onderzoeker zich blindstaart op de gegevens. Andere zaken die de interne validiteit verhoogden waren dat we het onderzoek met z’n tweeën deden. De interpretaties van de antwoorden, die de respondenten gaven werden hierdoor dubbel gecontroleerd. Externe validiteit wordt omschreven als de generaliseerbaarheid, de mate waarin de resultaten toepasbaar zijn in andere situaties (Janssens, 1985; Maso & Smaling, 1998). De externe validiteit van dit onderzoek is laag aangezien de steekproef niet at random werd getrokken en niet representatief is (Maso & Smaling, 1998). Generaliseerbaarheid is geen doel van dit onderzoek, externe validiteit behoort dus niet tot het objectiviteitsstreven.

Betrouwbaarheid heeft betrekking op de consistentie en de herhaalbaarheid van de methoden, de omstandigheden en de resultaten van dat onderzoek (Maso & Smaling, 1998). We probeerden de interne betrouwbaarheid, de consistentie van de gegevensverzameling, de analyse en de conclusies binnen het onderzoek zelf te verhogen door het gebruik van citaten. Hierdoor worden de resultaten verduidelijkt aan de hand van primaire gegevens. Ook triangulatie, het gebruik van audio-opnames voor de gegevensverzameling en software voor de analyse bevorderden in dit onderzoek de interne betrouwbaarheid. Externe betrouwbaarheid verwijst naar de mate waarin verschillende onderzoekers dezelfde theoretische elementen zouden ontwikkelen (Janssens, 1985) of de mate waarin onafhankelijke onderzoekers het onderzoek kunnen repliceren. We hebben geprobeerd de mogelijkheid tot herhaalbaarheid te bekomen door de onderzoeksopzet en werkwijze nauwkeurig te omschrijven en de interviews volledig uit te typen.

4. Resultaten

Inleiding

Na een literatuurstudie en het vormen van het plan van aanpak, is begonnen met het verzamelen van data door gebruik te maken van semi-gestructureerde interviews. Deze interviews zijn gehouden met migranten die na een periode in Nederland gewoond te hebben, hebben besloten terug te migreren naar het land van herkomst; Suriname of Turkije. En met migranten die terugkeer serieus in overweging hebben genomen, maar uiteindelijk tot de conclusie kwamen dat zij (nog) niet wilden teruggaan.

Uit de interviews komen zeer verschillende beelden naar voren. Tijdens het houden van de interviews wordt al snel duidelijk dat iedere migrant zijn eigen verhaal heeft; zijn eigen redenen om te komen, om eventueel weer te vertrekken, en dat iedereen tegen bepaalde problemen aanliep zowel met de komst naar Nederland, als met de voorbereiding voor het vertrekken naar het land van herkomst. Migratie gaat vaak dan ook niet zonder slag of stoot.

In de analyse van onze resultaten proberen we weer te geven waarom migranten ervoor kozen naar Nederland te migreren, hoe de migratie verliep, hoe hun verblijf in Nederland was en hun vaak aanhoudende band met het land van herkomst en het sociale netwerk in het land van herkomst. Vervolgens beschrijven we waarom migranten de keuze maakten om terug te keren, en waarom niet, en in het laatste hoofdstuk proberen we te ontdekken welke rol het sociale netwerk heeft in dit besluit.

4.1 De sociale leefwereld van (re)migranten

4.1.1 Redenen migratie

Eén van de beginvragen die gesteld is in de interviews, is de reden voor migratie. Deze vraag vonden wij belangrijk, omdat de redenen voor migratie vaak niet eenduidig zijn, en van invloed kunnen zijn op de redenen voor eventuele remigratie. In deze resultaten onderscheiden we vier soorten redenen voor migratie, namelijk: financiële (of economische) redenen, politieke redenen, sociale redenen en educatieve redenen.

Financiële redenen

Een groot gedeelte van de Turkse respondenten is gemigreerd naar Nederland om financiële redenen. *‘Om geld te verdienen. Mijn vader was er al. Mijn moeder en ik gingen er na een tijdje ook heen. Ik studeerde in Turkije niet meer. Tja..we gingen gewoon.’* Het klonk voor velen vanzelfsprekend om een periode in het buitenland te werken en ‘met geld’ weer terug te keren naar het land van herkomst. Tien van de veertien Turkse respondenten gaven aan voor economische middelen naar Nederland te zijn gegaan.

Bij de Surinaamse respondenten is hier nauwelijks sprake van. Als er wordt gevraagd naar de redenen voor migratie naar Nederland, wordt er enkele keren gesproken over ‘betere toekomstperspectieven’, studie, of politieke redenen.

Politieke redenen

Politieke redenen voor migratie naar Nederland zien we veelal terug bij de Surinaamse respondenten. Vijf van de twaalf respondenten zeggen dat de politieke vooruitzichten in Nederland beter waren dan in Suriname. *‘Uhh door de onafhankelijkheid, dat speelde een rol. Zo van ja het gaat slechter worden. Dus mijn ouders, en iedereen hier naar toe, zo van we gaan naar Nederland, Nederland zal wel beter zijn voor de kinderen en noem maar op [...] Ja. Dat was dan ja, er werd propaganda gemaakt, dat zou een rassenstrijd worden. Tussen negers en hindoestanen, en dat zou, omdat negers de onafhankelijkheid dan predikte, ze wilden onafhankelijk worden. En de hindoestanen zeiden van; nou nee, want uhh dat wordt niks. Dus daarom.’* Hieruit blijkt dat deze man uit angst naar Nederland is gemigreerd, samen met zijn ouders. Een aantal jaren na de onafhankelijkheid is voor de meeste migranten die vanuit politieke redenen naar Nederland migreerden de noodzaak te migreren ontstaan uit het politieke bewind wat toendertijd in Suriname heerste. Verschillende oorzaken hadden tot

gevolg dat het leven in Suriname moeilijk werd; ten eerste was dit vaak de verslechterde economische situatie door de sterke inflatie en voedseltekorten. Daarnaast bestond de angst voor mogelijke aanslagen, en waren er problemen met het niet meer kunnen uitvoeren van werk.

Bij de Turkse respondenten is – in tegenstelling tot de Surinamers – bijna niemand om politieke redenen gemigreerd. Slechts één van de veertien Turkse respondenten, gaf de strijd tussen links en rechtse partijen in de jaren '70 aan, als reden voor migratie naar Nederland. *‘Ja, wegens politieke redenen. In mijn tijd had je conflicten tussen links en rechts. Ik bemoeide me daar niet mee, maar toch kregen we daarmee te maken. [...] Ik kon er op een gegeven moment niet meer tegen. Zomaar werden mensen op straat aangehouden en gevraagd van welke partij je lid was. Ik was gewoon neutraal, toch kwam je zomaar in de gevangenis terecht. Veel van mijn vrienden zaten opgesloten. Ik wilde toen weg [...] Het was echt verschrikkelijk. Ik vluchtte eigenlijk een beetje naar Duitsland. Maar Duitsland vond ik niks. Daar vandaan ben ik naar Nederland gegaan.’*

Sociale redenen

Veel respondenten die om sociale redenen besloten te migreren migreerden voor gezinshereniging. Drie Turkse en twee Surinaamse respondenten behoren tot deze groep. Gezinshereniging wil zeggen dat de partner uit Turkije of Suriname naar Nederland toe is gehaald. *‘Mijn vrouw, die woonde hier hè in Nederland, dus vandaar mijn migratie hiernaartoe.’* Partners die voor hun man of vrouw naar Nederland migreren, worden veelal aangespoord te gaan door hun familie.

Binnen sociale redenen kunnen we ook onderscheid maken tussen verschillende sociale redenen; vrouwen/mannen die met hun partner mee (moeten) remigreren en degenen die met hun ouders mee (moeten) remigreren. We maken onderscheid tussen deze groepen, omdat het vervolg van de migratie, en het leven wat de migranten opbouwden in Nederland, vaak erg verschilde tussen deze twee groepen. De migranten die met hun ouders mee naar Nederland migreerden waren vaak jonger, en konden beter ‘gewend raken’ aan Nederland. Uit de interviews kwam ook duidelijk naar voren, dat sommige vrouwen niet wilden migreren naar Nederland, maar mee moesten met hun partner. Ook komt uit de data naar voren dat Turkse vrouwen die in Nederland verblijven in Turkije trouwen en hun man hiernaartoe meenemen. Deze mannen zien hun komst naar Nederland als een verplichting en een verblijf van korte duur. Daarnaast zijn er respondenten die op een jonge leeftijd verplicht zijn met de ouders mee te migreren.

Educatieve redenen

Migratie om educatieve redenen komt vrijwel alleen bij de Surinaamse respondenten voor. Vijf respondenten vermelden hun studie als reden voor migratie naar Nederland. *'Uhh.. ja ik werkte gewoon en uhh ik had net uhh m'n HBO afgerond; Sociaal Pedagogisch Hulpverlener.'* Deze respondent is voor haar HBO naar Nederland gemigreerd. In eerste instantie was dit een tijdelijk verblijf, wat resulteerde in een langer verblijf vanwege haar werk. Degenen die voor studie naar Nederland komen, zien hun komst vaak als tijdelijk. Ook komen deze personen vaak alleen.

De meerderheid van de Turkse respondenten is dus gemigreerd om financiële redenen; een zoektocht naar economisch geluk. De Surinaamse respondenten gaven geen financiële redenen aan voor migratie. De grootste groep onder hen kwam naar Nederland om politieke redenen en omdat zij hier onderwijs genoten. Sommige respondenten hadden een combinatie van redenen voor migratie. Dit is bijvoorbeeld het geval als de respondent met de ouders mee moest, maar wegging uit het land van herkomst om politieke redenen.

4.1.2 Ervaring migratie

Respondenten die hebben aangegeven om financiële motieven te zijn gemigreerd naar Nederland - dit betreft voornamelijk de Turkse migranten - vonden het aan de ene kant leuk en spannend om te migreren en aan de andere kant een zwaar verdriet om afscheid van de familie te nemen. Turkse respondenten wisten vaak niet of nauwelijks van de Nederlandse cultuur ten tijde van hun migratie. Het doel van hun migratie was voornamelijk geld verdienen en terug naar het eigen land. *'Euhm. Ik kan er niet heel veel meer van herinneren, maar het was superleuk om met heel het gezin tijdelijk naar een ander land te gaan. Ik zag het als een avontuur, als een soort vrijheid.'* Dit citaat is afkomstig van een man die op jonge leeftijd uit het kleine dorpje in Karaman met zijn ouderlijk gezin naar Nederland ging. De vader was kostwinnaar en zocht zijn brood aan de andere kant van Europa. Aan de andere kant waren er respondenten die met minder blijdschap Turkije verlieten, zoals deze migrant vertelt: *'Niet zo leuk, natuurlijk. Ik had in Turkije al mijn vrienden en familie. Ik was erg gehecht aan mijn oma. Nee, het was niet zo leuk om weg te gaan. Er werd veel gehuild enzo.'* Dit is geciteerd uit een interview met een man die alleen - zonder zijn gezin – naar Nederland vertrok om geld te verdienen.

Respondenten die naar Nederland migreerden om politieke redenen, ervoeren de migratie soms als gedwongen. Eén Turkse respondent en vijf Surinaamse respondenten migreerden om politieke redenen. Zoals één Surinaamse respondent de situatie beschrijft: *"Nou, toen had ik hier een baan natuurlijk. En ook nog mijn kinderen. En wij zijn, in 1990 teruggedaan omdat de situatie hier was een beetje onhoudbaar geworden hier. Met alles. Zij had hier loon [zijn vrouw], en het was heel moeilijk voor haar om spullen te kopen. En er was heel veel schaarste in de winkel en we hadden de*

mogelijkheid om terug te gaan, nou dan gaan we terug”. Ook Surinaamse migranten hadden gemixte reacties op hun migratie. Eén Surinaams, Nederlandse mevrouw die tijdelijk naar Nederland wilde tot het politieke klimaat in Suriname zou zijn veranderd, beschrijft: *‘Nou kijk, toen ik er net was toen dacht ik; wat heb ik in Godsnaam gedaan? Vreselijk. En toen dacht ik; weet je, ik moet iets gaan doen. Ik word gek. Toen drong het tot mij door dat ik die stap had genomen om terug te gaan. Ik woonde hier fijn, reisde veel prettiger, en je hebt veel meer ruimte om je heen. En ja het is elke dag mooi weer’*. Voor sommige migranten die jong en alleen migreerden viel de sociale omgeving in Nederland tegen. Zoals deze Surinaamse man beschrijft die op zijn zestiende migreerde naar Nederland voor zijn studie: *‘Toen ik aankwam toen, toen viel het tegen’*. De interviewer vraagt: *‘Meteen al?’*. Hij antwoordt: *‘Uhh, niet direct meteen, maar misschien na een maand al [...]Uhhh de leefomgeving viel tegen. Eerst was ik bij m’n familie, en later op kamers dus dat viel tegen ja. Ja, de sociale omgeving viel een beetje tegen’*.

Surinamers hadden een andere band met Nederland dan Turken, hierdoor hadden zij van te voren vaak een ander beeld van Nederland. Zoals deze man vertelt over zijn beeld van Nederland: *‘Want wat je eigenlijk kan voorstellen. Ja, ik denk dat iedereen dat.. Elke Surinamer wil is een keertje, Nederland zien. Omdat Nederland een.. Suriname heeft een band met Nederland. Weet je, en de meeste mensen hebben toch familie in Nederland en ja.. ’t uhh ik denk dat het verschil me heel erg aantrekt, en ja als je der nooit bent geweest dan ja dan heb je geen idee.’* De meeste Turkse migranten die migreerden in verband met financiële redenen hadden een tijdelijk doel voor ogen. Het leven werd voor sommige Turkse migranten pas ingevuld bij aankomst in Nederland. *‘Het was inderdaad erg spannend. Mijn vrouw had weliswaar een leventje daar opgebouwd, maar voor mij was het nieuw. Ik kwam in een nieuwe wereld terecht, nieuwe cultuur, andere mensen. Ik zag wel hoe het was. Ik liet het gewoon over me heen komen’*. Dit betreft een man die op zijn achtentwintigste naar Nederland kwam voor gezinshereniging. Hij had zijn goede baan en vertrouwde omgeving achtergelaten voor de vrouw van zijn dromen. Achteraf gezien, is zijn gedachte voor een kort verblijf in Nederland veranderd in een permanent verblijf.

4.1.3 Het leven in twee werelden

Plaats sociaal netwerk

Wanneer migranten de stap maakten om te migreren naar Nederland, lieten zij geregeld hun vertrouwde sociale omgeving achter in het land van herkomst. Hierdoor ontstond er vaak een sociaal netwerk, wat zich uitstreckte over voornamelijk het land van herkomst en Nederland. In dit sociale netwerk zijn verschillende actoren met verschillende betekenissen te benoemen, zoals bijvoorbeeld familie, vrienden en collega's. De bevinding van het sociale netwerk varieert zeer onder migranten; sommige migranten hebben hun gehele eigen familie, hun schoonfamilie, en soms zelfs hun kleine kinderen in het land van herkomst wonen. Maar in andere gevallen woont juist het grootste gedeelte van de familie in Nederland.

Vaak hebben de migranten die samen met hun ouders en eventuele broers en zussen naar Nederland zijn gemigreerd, het grootste gedeelte van hun directe familie in Nederland wonen. Zij migreerden naar Nederland samen met hun ouderlijk gezin, waardoor hun broers, zussen en ouders in Nederland wonen, en waardoor ze hun huwelijkspartner vaak tegenkwamen in Nederland. Hun kinderen werden in Nederland geboren, en ook hun neefjes en nichtjes; de kinderen van de broers en zussen. In dit geval is het vaak slechts de familie als ooms en tantes en verdere familie die nog in het land van herkomst woont. Ook deze migranten, waarvan het grootste gedeelte van de familie in Nederland woont, hebben vaak nog wel een band met het land van herkomst, en ook kennen ze vaak nog een aantal goede vrienden die in het land van herkomst, of verdere familie. Tussen de plaatsbevinding van de directe familie is een duidelijk verschil waar te nemen met de migranten die alleen, of met partner en kinderen, naar Nederland migreerden. Slechts zes van de zevenentwintig geïnterviewde respondenten migreerden naar Nederland met hun ouders, van deze zes migranten bevonden bij iedereen de ouders, broers en zusters zich in Nederland.

Het niet meer hebben van een familie in het land van herkomst had voor migranten soms verregaande consequenties wat betreft de binding met het land van herkomst. Een respondent die op zijn vijftiende naar Nederland verhuisde samen met zijn ouders en zes broers, vertelt dat hij altijd het gevoel had terug te willen naar Suriname, en het in Nederland absoluut niet naar zijn zin had. Vijf jaar na zijn komst naar Nederland ging hij voor het eerst terug naar Suriname voor een vakantie. Hij vertelt: *“Uhhh toen ben ik even kijken in '80 weer terug gegaan, 1980. En toen voelde ik al; ja waar hoor ik nu? Want na vijf jaar ben je hier een beetje gewend, je hebt een vriendenkring opgebouwd. En daar, je gaat niet naar je eigen woning bijvoorbeeld, maar je gaat naar familie. En dan is het toch anders, omdat je dan niet in je eigen huis ofzo teruggaat. Dat is het verschil. Kijk als ik daar mijn ouders zou hebben, dan zou het makkelijker zijn om daar terug te gaan. Maar ik had daar verder niemand, alleen ooms en tantes waar je naar toe kon”*. Wanneer hem wordt gevraagd hoe lang de periode was dat hij terug wilde naar Suriname, antwoordt hij: *“Tot 1980. Tot ik op vakantie was en zag; hey ik ben toch*

niet in mijn eigen huis, toch niet thuis. En als je hier bent dan ben je toch je eigen huis, bij je eigen ouders thuis, bij je broers. En dan is het toch anders". Voor deze respondent hield de plaats van het sociale netwerk direct verbinding met de plaats waar zijn thuis was.

Zoals al eerder aangegeven waren er niet alleen respondenten die hun directe familie in Nederland hadden wonen, maar ook migranten die een groot gedeelte van hun familie in het land van herkomst hadden achtergelaten. Voor hen was de relatie met het thuisland en het gastland vaak anders, dan wanneer het grootste gedeelte van de familie in Nederland woonde. Zoals één van de respondenten beschrijft dat, aan het begin toen zij net in Nederland was haar ouders en al haar broers en zussen op één na in Suriname woonden, zij met haar gedachten altijd in twee plaatsen was. Na tientallen jaren had de situatie zich omgekeerd; haar ouders en al haar broers en zussen woonden op één na in Nederland. Haar man wil nog terug naar Suriname, maar zijzelf zegt: *"Mijn man wil nog altijd naar die kant gaan. Ik zeg tegen hem: ja ik kan met je meegaan. Voor mij gaat het ook goed zijn, voor gezondheid enzo hè. Maar toch ga je daar niet goed kunnen leven, want dan leef je met twee gedachten. Want je bent daar, maar je gedachten zijn..."*. Voor deze mevrouw was het in één land leven maar met gedachten ook in een ander land zijn zo een grote belemmering dat zij liever bleef wonen in het land waar zij meer last had van een slechte gezondheid door het klimaat. Voor haar was de ervaring van het leven in Nederland heel anders wanneer haar familie ook in Nederland woonde, dan wanneer haar familie in Suriname leefde.

Contact met sociaal netwerk thuisland

De respondenten waarvan een belangrijk gedeelte van de familie nog in het land van herkomst woonde, hadden vaak nog intensief contact met het thuisland. Het contact verschilde echter wel afhankelijk van de tijd waarin zij in Nederland woonden. Voor migranten die in de jaren zeventig en tachtig migreerden, waren er in die tijd vaak minder mogelijkheden om contact te houden met het thuisland. Zoals deze mevrouw die van 1973 tot 1979 in Nederland woonde omschrijft: *"Uhm het was niet zo vaak. We schreven elkaar want uhh de meeste families van mij hadden geen telefoon. Dus het was misschien eens in het jaar dat ik de stem hoorde. De eerste keer toen ik de stem hoorde, dat was de stem van mijn zwager, heb ik gehuild, net een kind"*

Migranten die rond de jaren negentig en in 2000 in Nederland woonden hadden vaak echter veel intensiever contact met het thuisland. De meeste migranten belden één á twee keer naar de familie in het thuisland per week, en de meesten van hen gingen in de winter of in de zomer op vakantie naar het land van herkomst. Ook migranten die waren meegemigreerd met hun ouders naar Nederland, en dus weinig hechte familie in het land van herkomst hadden, gingen weleens op vakantie in het land van herkomst, zij het minder. Voor hen was de reis vaker een 'vakantie' dan een 'familiebezoek'. Bij sommige van deze migranten passeerde er tien jaar voordat zij weer eens afreisden naar het land van herkomst. Tijdens hun vakanties leerden ze vaak een hoop nieuwe vrienden kennen, en bouwden zo

toch een sociaal netwerk op in het land van herkomst, ondanks dat familie voornamelijk in Nederland was, en er al geen contact meer was met de vrienden van vóór de migratie. In het contact met het thuisland is dus een duidelijk verschil te zien tussen de migranten die alleen of met hun partner en/of kinderen migreerden, en migranten die samen met hun ouders en eventuele broertjes en zusjes naar Nederland vertrokken.

Contact met landgenoten

Sommige respondenten gaven aan dat zij tijdens hun verblijf in Nederland weinig contact hadden met de Nederlandse autochtone bevolking. Wanneer hen werd gevraagd naar hun redenen voor terugkeer, of hun ervaringen tijdens het verblijf in Nederland gaven zij vaak aan zich nog steeds een beetje in Turkije of Suriname te voelen. Eén van de Turkse respondenten die terugkeerde vertelt over zijn verblijf in Nederland: *“Ik was zestien toen ik in Nederland aankwam. Maar onze omgeving was vol met buitenlanders, Turken. Ik bedoel; ik heb dertig jaar in Nederland gewoond, maar alleen met Turken. [...] Maar ik heb nooit iets te maken gehad met een Nederlander. Niet met een Nederlander op school gezeten, niet met een Nederlander gewerkt. Ja ok, mijn baas was een Nederlander, maar die zag ik nooit haha. En onze burens waren Turks of Marokkaans [...] Ik woonde bijvoorbeeld in Rotterdam Zuid. Zuid ken je. Alleen maar Turken en buitenlanders. Je ziet vrijwel geen Nederlanders [...] Dus..wat kan je doen? Je groeit op tussen alleen maar buitenlanders.. wat kan je doen? Naar het platteland gaan, boeren opzoeken ofzo voor contact?”* Niet alleen was het probleem dat de migranten moeilijk met autochtone Nederlanders in contact kwamen, bij sommigen was er ook een afstand tot autochtone Nederlanders die bewust in stand werd gehouden. Zoals deze Surinaamse man verteld: *Nou, ik had alleen maar Surinaamse vrienden. Op werk moest ik met Nederlanders omgaan. Maar ik had alleen maar Surinaamse vrienden. Omdat uhh wat ik vind uh uh uh uh uhhh soms vond ik ze niet echt. Dus ze praten wel, ze lachen wel met je. Maar ik, als ik me met iemand bemoei, moet het vanuit het hart zijn. Het moet voelen dat je het echt meent. Het moet geen toneel zijn. En toneelspel, ik speel dan ook wel even toneel met je, maar je komt niet in m'n , in m'n comfort zone”.*

Er waren echter ook talloze voorbeelden van migranten die contact maakten met veel Nederlanders bij hun komst naar Nederland. Wanneer er geen taalbarrière was, werd dit makkelijker voor de migranten, en zij genoten dan ook vaak van het gemeenschapsleven in Nederland, en bouwden verschillende sociale relaties op met autochtone Nederlanders. Zoals deze Surinaamse vrouw vertelt: *“Ik discrimineerde niet. Ik heb de bakra's (Nederlanders) daar niet, het was echt, het leek echt, ik heb de buurvrouw daar, het leek alsof ze de echte grootmoeder was van mijn twee kinderen [...] En ik weet het niet hoor, ik vind dat in mijn leven ik heel veel geluk heb gehad van mijn medemensen. Echt waar. Zelfs van de Nederlanders daar, waar er alleen maar negativiteit werd gesproken. Ja de bakra's (Nederlanders) dit, ze zijn zuinig blablabla. Dat heb ik niet ervaren. Ik heb ze juist heel liefdevol ervaren”.*

Leven in twee werelden

Door het sterke contact wat er vaak aan de ene kant was met het thuisland, en daarnaast de gemeenschap van landgenoten in Nederland waar veel migranten in verkeerden, beschreven veel migranten dat zij niet het gevoel hadden ooit hun lidmaatschap van de maatschappij uit het land van herkomst te hebben verloren. Zoals één Surinaamse respondent vertelt was het alsof hij leefde “*in twee werelden*”. Dit gevoel verschilde echter per respondent. Eén respondent beschreef dat ze door haar Nederlandse paspoort een afstand voelde tot haar land van herkomst. Wanneer ze het heeft over haar ervaringen tijdens haar verblijf in Nederland, waar ze verbleef voor haar studie, vertelt ze: “*Drie jaren en ik uhh ik had het naar mijn zin. Maar ik had wel heel erg veel heimwee. Als ik naar TV keek ging ik huilen. Ja, ik huilde gewoon! Als ik straten zag als.. Sofiatronstraat of of of de stad, toch. Ik begon te huilen. Ik heb dat dus altijd gehad. Ik zei het ook tegen mijn omgeving; als ik klaar ben, ben ik weg*”, maar wanneer haar werd gevraagd naar of zij zich nog lid voelde van de Surinaamse maatschappij, antwoordt ze: “*Nee ook niet... Gewoon vanwege het feit dat ik geen Surinamer meer was. Wist ik dat ik geen[...] Wist ik dat ik geen, nooit serieus zou worden als Nederlandse. Dat wist ik gewoon [...] Hey, ik mag niet stemmen. Ik mag niet deelnemen aan het leven hier (in Suriname), aan het politiek leven. Dus dan heb ik iets van; waar hoor ik nou eigenlijk bij?[...] Ik dacht als ik terug kom gaan ze me aankijken als een, weet je, ze gaan me aankijken als een verrader ofzo*”. Ook waren er respondenten die zichzelf ergens in het midden van wel of geen lidmaatschap van de Surinaamse samenleving plaatsten. Zij gaven bijvoorbeeld aan zich wel lid te voelen van de Surinaams- of Turks- Nederlandse gemeenschap, maar niet van de maatschappij in het land van herkomst. Of zij gaven aan zich nog wel Surinamer, of Turk te voelen, maar niet meer een lid van de maatschappij.

De complexe relatie met het thuisland wierp vaak problemen op voor migranten. Zo vertelt één Surinaamse migrant dat het voor hem moeilijk was om zijn studie af te maken, omdat hij bleef twijfelen over waar hij nu daadwerkelijk thuis was. Voor andere migranten was het weinige contact met autochtone Nederlanders een beperking in het sociale leven. Zoals een Turkse vrouw omschrijft: “*Ik had wel een bepaald netwerk in Nederland. Het was niet zo dat ik geen deur had om heen te gaan bij wijze van spreken. Ik ging naar de moskee, kende de vrouwen die daar ook kwamen. Het was wel jammer dat ik niet naar school ben gegaan. Ik heb ook nooit gewerkt, want dat mocht niet van mijn man. Ja, omdat ik de Nederlandse taal niet beheerste, kon ik eigenlijk geen kant op. Ik had altijd iemand bij me nodig voor de huisarts, voor het postkantoor, voor de bank etc. Maar hier in Turkije, kan ik alles zelf doen. Ik heb niemand meer nodig. Ik voel me zelfstandiger. Heerlijk, de taal is van mij. Het land is van mij. Vorig jaar ging ik bijvoorbeeld met een groepje vrouwen voor vijf dagen naar Istanbul. Een vijf-daagse trip met de dames naar Canakkale en Istanbul. Zou ik zoiets in Nederland kunnen doen? Nee.”*

Tussen Turkse en Surinaamse migranten zijn geen grote verschillen te constateren wat betreft het wel of niet leven in twee werelden. Een verschil was wel dat sommige Turkse vrouwen zich op een bepaalde manier geïsoleerd voelden van de Nederlandse maatschappij, tegen hun wil in. Iets wat bij geen van de Surinaamse vrouwen het geval was. Dit wil echter niet zeggen dat het gevoel van het leven in twee werelden voor geen van de Surinaamse vrouwen problemen vormde; deze problemen waren er wel degelijk bijvoorbeeld in de vorm van het verlangen naar het thuisland.

4.1.4 Affectie met het thuisland/gastland

Veel van de respondenten vonden het moeilijk om zich te binden met de Nederlandse maatschappij. Van de zes geïnterviewde Turken die besloten terug te keren zeiden vijf zich absoluut niet een deel van de Nederlandse samenleving te hebben gevoeld. Van de tien Surinaamse respondenten voelden slechts twee respondenten zich geen lid van de Nederlandse maatschappij. Van de migranten die in Nederland besloten te blijven gaven alle Surinaamse respondenten aan zich thuis te voelen in de Nederlandse maatschappij, en vier van de zes Turkse respondenten. Hier komt ook duidelijk het verschil naar voren in de relatie die de twee afzonderlijke landen hebben met Nederland; doordat Suriname een oud Nederlandse kolonie is sprak iedereen al Nederlands alvorens naar Nederland te vertrekken, zij hadden vaak de Nederlandse geschiedenis geleerd op school, en stonden als land nauw in contact met Nederland, of was in het geval van migranten die voor 1975 migreerden zelfs nog een deel van Nederland. De Turken die vaak vanuit dorpen naar Nederland migreerden hadden haast geen idee naar wat voor een soort land zij vertrokken. Zoals sommige respondenten hun verwachtingen aangaven: *“Kijk, ik weet niet of het zo zat omdat ik 20 was toen ik naar Nederland ging, maar ik was altijd huiverig geweest hoe het er zou zijn. Ik wist natuurlijk helemaal niks af van Nederlanders. Toen ik daar aankwam, zag ik dat ze gewoon net zoals jij en ik, normale mensen zijn. Ze lopen gewoon, eten gewoon, doen gewoon”*.

Eenmaal in Nederland was het voor sommige respondenten moeilijk om hun draai te vinden in de Nederlandse samenleving. Zoals in 4.1.2 beschreven waren de reacties van migranten op het nieuwe land gevarieerd. Sommige migranten hadden het direct naar hun zin in Nederland, terwijl andere migranten het erg tegen vonden vallen. De ontwikkeling die migranten meemaakten toen zij een langere periode in Nederland woonden was echter niet afhankelijk van die eerste reactie die zij hadden op hun migratie. Een Surinaamse respondent die vanuit Suriname naar Nederland migreerde bijvoorbeeld, en het ‘verschrikkelijk’ noemde, pakte al snel nieuwe uitdagingen aan in Nederland zoals het doen van cursussen en het starten van een eigen onderneming waardoor zij na verloop van tijd heel positief was over het wonen in Nederland. Zo waren er ook migranten die in eerste instantie de migratie naar Nederland spannend en leuk vonden, maar na een bepaalde periode hun leven in Nederland vonden tegenvallen.

Wanneer migranten werd gevraagd of zij zich ten tijde van hun verblijf in Nederland lid voelden van de Nederlandse samenleving, antwoordden migranten erg gevarieerd. Migranten die zich absoluut niet lid voelden van de Nederlandse samenleving, en weinig affectie hadden met het land, gaven vaak ook aan zich weinig in het sociale leven in Nederland te bewegen. Dit gebeurde vaak onbewust, doordat migranten simpelweg niet in contact kwamen met autochtone Nederlanders doordat zij de taal bijvoorbeeld niet spraken, maar het gebeurde soms ook bewust, doordat migranten zich hadden voorgenomen zich niet aan de Nederlandse maatschappij te gaan binden. Een Turkse migrant die met haar man meemigreerde naar Nederland vertelt: *“Dus, toen we daar verbleven, dachten we; hoe kunnen we blijven zoals we zijn en niet veranderen? Niet beïnvloed worden door de westerse normen en waarden [...]Hoe kunnen we als voorbeeldpersoon voor hen dienen en hoe kunnen we hen het beste de Islam vertellen? [...] Deze mensen vallen onder onze verantwoordelijkheid. Wat wij hebben meegekregen van onze profeet is, vertel degene die het niet weten. Dit wil zeggen, dat we als voorbeeldfunctie horen te dienen. Ok, niets tegen de westerse samenleving, maar als wij ons geloof kwijt raken door geheel uit de Islamitische levenswijze te geraken en ons te binden aan de Nederlanders is niet goed. Als wij ons geloof goed zouden uitoefenen, zouden alle Nederlanders misschien moslim kunnen worden”*.

Zoals beschreven in 2.1.3. hielden sommige migranten bewust een afstand van autochtone Nederlanders. Wanneer migranten zich bewust niet wilden binden met de Nederlandse maatschappij was dit in het geval van de Turkse migranten vaak, omdat zij angst hadden om te worden beïnvloed door westerse normen en waarden of een deel van hun geloof kwijt te raken. Bij Surinaamse respondenten speelde echter soms ook de ervaring van discriminatie een rol. Zo waren er twee Surinaamse respondenten die sterk discriminatie ervoeren in Nederland. Eén van hen vertelt: *“Kijk, het is heel vreemd, als je als donkere man ergens komt. Dat men al begint van: hey ik moet even op mijn tas passen, ik moet even op die tas wachten, er is een neger in de buurt.”* De interviewer vraagt: *“Had je dat gevoel?”*. De respondent antwoordt: *“Het is een ervaring! Of je komt in de winkel, daar wordt je als donkere man in de gaten gehouden, en die blanke gaat er met alles van door. Snap je? Dus uhh..Het is verschrikkelijk toch. Of je loopt ergens in straat, en iemand ziet je aan komen lopen, dan gaat iemand het raam, het autoraam, dichtdraaien”*. In beide gevallen van de twee Surinaamse respondenten die zich gediscrimineerd voelden in Nederland, leden zij ook aan negatieve beeldvorming over Suriname. Zo gaf één van hen aan zich te storen aan de negatieve beeldvorming over de huidige politiek leider van Suriname, en gaf de ander aan zich in het bijzonder te storen aan de beeldvorming binnen de Nederlandse maatschappij wat betreft allochtonen, en buitenlanders. Zo zegt hij: *“Als je de tv aanmaakt, je hebt allerlei namen, krijg je allochtoon, vreemdeling, allerlei uhh.. allerlei shit krijg je over je heen. Als je de tv een keertje aanmaakt, en uh het wordt dan subtiel gezegd, maar ook als je werkt uhh uhhh is het zo dat er een soort plafond voor je is. Dus al ben je*

beter dan die witte man, er is een bepaald plafond. Je werkt je kapot, en als je één fout maakt als zwarte wordt het uitvergroopt”.

Het negatief ervaren van de beeldvorming over buitenlanders in de Nederlandse media en politiek werd echter niet alleen door deze twee Surinaamse respondenten aangekaart, maar ook door respondenten die zich niet gediscrimineerd voelden en actief deelnamen aan het sociale leven in Nederland. Turkse respondenten voelden zich vaak wel ‘buitenlander’, maar ervoeren minder problemen omtrent negatieve beeldvorming in de media en politiek. De reden hiervoor lag veelal in de sociale isolatie van de Turken als een groep in Nederland. Zij hadden in Nederland vaak alleen maar contact met andere Turken. Ook hadden veel Turkse respondenten een eigen onderneming, die het ‘socialiseren in de Nederlandse samenleving’ behoorlijk in de weg zat. Hierdoor ervoeren zij echter minder problemen met betrekking tot de negatieve beeldvorming rondom buitenlanders. Geen van de Turkse respondenten gaf aan zich gediscrimineerd te voelen, of last te hebben van beeldvorming in de media. Wel refereerden sommige Turkse migranten aan Wilders om aan te geven dat het politieke klimaat in Nederland veranderde, en dat ervoor zorgde dat zij minder kansen kregen dan aan het begin van hun migratie wat betreft werk. Het is opvallend dat Turkse migranten minder refereerden aan negatieve beeldvorming dan Surinaamse migranten, omdat negatieve beeldvorming zich vaak minder direct richt op Surinaamse migranten, dan wel op Turkse en Marokkaanse migranten.

Gevolgen van het niet deelnemen aan het sociale leven in Nederland, het ervaren van discriminatie of negatieve beeldvorming in Nederland was vaak dat men weinig affectie had met de Nederlandse samenleving. Het zorgde ook vaak voor een sterkere affectie met het land van oorsprong, en soms zelfs het idealiseren van de bevolking of de situatie in het land van oorsprong. Zo vertelt één van de respondenten die aangaf gediscrimineerd te worden in Nederland, dat hij per sé terug wilde naar Suriname voordat zijn dochters de middelbare school zouden verlaten: *“Omdat we.. omdat je liever niet VO daarzo kan doen. Want daar heb je al die gekke dingen zoals VMBO, al die gekke.. uhh ik vind het maar rare stromingen uhh. Om je maar een voorbeeld te geven.. er zijn acht Surinamers van hier uit gegaan. Ze zijn gegaan om, om arts te worden. Ze komen daar op de Vrije Universiteit, het zijn acht Surinamers, van Surinaamse komaf. En twee Surinamers, dus van die zoveel, zoveel uhhh honderdenduizenden Surinamers die daar wonen, zijn er maar twee die de medische faculteit doen. Toch? Terwijl, je zou zeggen, alles is geweldig in Nederland. Alle voorzieningen zijn er, toch? Alles is, top top top top top. Van die acht Surinamers acht zijn afgestudeerd als arts. Van die twee is één toch afgevallen. Snap je? Dus die Surinamers van daar zijn gewoon niet verder. Als je hier je VO je ding doet, je wiskunde is op een hoger niveau, je natuurkunde is. Vaak is hij zo dat zij juist die studenten in Nederland uitleggen, het eerste jaar, wiskunde en natuurkunde. Dus het niveau van les, van de stof is is is hoger”*.

4.2 Verschillende redenen terugkeren

De gevoelens van discriminatie, het ervaren van negatieve beeldvorming, het niet kunnen meekomen met het sociale leven in Nederland en het uiteindelijk zich niet gebonden voelen aan de Nederlandse samenleving had voor veel migranten invloed op hun uiteindelijke besluit om terug te keren naar het land van oorsprong. Alle migranten op één na die terugkeerden voelden zich, naast soms Nederlander, Surinamer of Turk. Hierbij moet de kanttekening worden geplaatst dat deze ene migrant die zich alleen nog maar Nederland voelde, weliswaar in Suriname was geboren, maar dat zijn ouders Nederlandse migranten in Suriname waren geweest. Hij woonde tot zijn zesde jaar in Suriname in een omgeving met veel Nederlanders en daarna slechts in Nederland. Hij gaf zelf aan dat zijn ‘remigratie’ meer moet worden gezien als een ‘emigratie’, omdat hij zich nooit zo zeer Surinamer had gevoeld.

Veel van de migranten gaven aan heimwee te ervaren en voor hen werd het logisch dat zij terug wilden keren naar het land van herkomst, andere factoren waren in dit proces echter ook bepalend. Zoals de sociale omgeving en de economische mogelijkheden.

4.2.1 Heimwee

Van de zeventien geïnterviewde terugkeerders, waren er tien die als hoofdreden voor hun terugkeer het hebben van heimwee aangaven. Een voorbeeld hiervan is een Turkse man die na een verblijf van dertig jaar in Nederland vertelt over zijn verlangens: *“We zijn 30 jaar gebleven in Nederland..maar ja..ik kan de tijden uit mijn jeugd niet vergeten. In het dorp. Koeien melken, schapen hoeden. Zulke dingen vergeet je niet”*. Respondenten die aangaven terug te willen keren vanwege heimwee gebruikten vaak termen als *“mijn land”*, of *“mijn aarde”*, wanneer zij spraken over hun land van herkomst. Een ander voorbeeld is een Turkse vrouw die vertelt over Turkije: *“Verlangten naar Turkije. Goede opvoeding voor mijn kinderen. We hebben een paradijsland. We wilden gewoon in dit paradijs leven. Hier heb ik tenminste het gevoel dat ik echt leef”*.

Er waren daarnaast vijf respondenten die ‘het leven’ de belangrijkste reden noemden om terug te keren. Dit moet niet worden verward met heimwee, omdat zij zelf aangaven dat dit niet hetzelfde was. Deze respondenten verlangden bijvoorbeeld naar het zonnige klimaat, de ruimte, of de manier van leven in het land van herkomst. Zoals deze man, die als volgt antwoordt wanneer wordt gevraagd naar de reden van zijn terugkeer: *“Ik denk niet dat er een ‘de reden’ is. Ja, dé reden is misschien dat ik me hier goed voel. Ik geniet van het leven, op de manier dat ik nu leef zou je een miljonair moeten zijn in Nederland. Ik geniet van het leven dus dat is dé reden”*. Een ander voorbeeld is het antwoord wat een Surinaamse man geeft die tot zijn negentiende in Suriname woonde op de vraag waarom hij terugkeerde: *‘Ik was moe van het leven daar, het gehaaste leven, ik wilde een beetje kwaliteit in mijn leven hebben. Ik wilde een beetje van de natuur van suriname genieten, kortom ik wilde in de tropen zijn. Ik had genoeg van het westen’*. Wanneer hem wordt gevraagd of hij het zou omschrijven als

heimwee, zegt hij: *‘Nee geen heimwee. Totaal geen heimwee. Het was gewoon de drang om iets anders mee te maken in het tweede deel van m’n leven’.*

4.2.2 Sociale redenen

Twee van de zeventien migranten gaven aan terug te zijn gekeerd voor hun sociale omgeving. Zo was er één Turkse respondent die terugkeerde omdat hij dichter bij zijn familie wilde wonen, en één Surinaamse respondent die een Nederlandse partner had die in Suriname wilde wonen, en daarom terugmigreerde naar Suriname.

Het waren slechts deze twee respondenten die hun sociale omgeving aanwezen als belangrijkste reden voor hun besluit om terug te keren, maar daarnaast waren er ook tien respondenten die aangaven dat zij nooit zouden zijn gemigreerd als bepaalde familieleden of de partner niet in het land van herkomst hadden gewoond. Deze respondenten waarvan de keuze afhankelijk was van hun sociale omgeving zijn op te delen in twee groepen; een groep waarvan de keuze afhankelijk was van de partner, en een groep waarvan de keuze afhankelijk was van hechte familie.

Bij de eerste groep waarvan de keuze afhankelijk was van de partner, was het vaak het geval dat door het nemen van de keuze van de partner om terug te keren, of door het op een serieuze manier kenbaar maken van hun wensen, de migranten besloten terug te keren. Zo vertelt een Surinaamse man die als hoofdreden voor zijn terugkeer naar Suriname de betere levensomstandigheden geeft wanneer hem wordt gevraagd naar of hij met mensen heeft overlegd over zijn besluit: *‘Nee, nee. Want die beslissing was al gevallen. Ik heb uhh.. zij zei; ik ga terug naar Suriname. En toen zei ik: Nou dan ga je maar, ik ga niet. [..]. In eerste instantie het gaat er bij mij niet om dat ik niet naar Suriname wil of dat ik wel wil, het gaat vaak om de manier waarop. Dat ze zegt, een mededeling, ik ga naar Suriname terug’.[..] Later dacht ik bij mezelf; nou het heeft toch voordelen, ik kan hier planten, alles doen. En hier schijnt altijd de zon, bij wijze van spreken’.* Wanneer hem wordt gevraagd of hij ook terug zou zijn gegaan als zij niet het initiatief had genomen zegt hij: *‘Nee, dan was ik nog daar want, ach.. dan was ik daar gebleven. Ja. Nee dan was ik nog gebleven.’*

Bij de tweede groep respondenten waarin voornamelijk de hechte familie een bepalende factor was voor het besluit om te vertrekken, was de beïnvloeding voornamelijk door de plaats waar de familie was. Zo gaven tien van de zeventien respondenten aan dat zij nooit zouden hebben gemigreerd als bijvoorbeeld hun zussen en broers, ouders of volwassen kinderen niet al of nog in het land van herkomst woonden. Hieruit blijkt dat deze familieleden van grote invloed waren op sommige respondenten.

Een andere belangrijke factor waren de kinderen wanneer die nog thuis woonden. In vier

van de acht gevallen waarin de kinderen van de respondenten bij hen in huis woonden gaven de respondenten aan nooit geremigreerd te zijn als de kinderen niet hadden gewild.

4.2.3 Economische redenen

Geen van de respondenten gaf als hoofdreden voor vertrek economische redenen aan. Een deel van de respondenten ging erop achteruit door terug te keren naar het land van herkomst, en een deel van de respondenten ging er juist op vooruit. Respondenten die erop vooruit gingen waren de respondenten die door middel van een regeling die was getroffen met de Nederlandse overheid, migreerden. Dit betrof in alle gevallen de 45+ regeling, waarbij mensen die al in de werkloosheids-, arbeidsongeschiktheids-, bijstanduitkering of AOW zitten deze krijgen uitgekeerd in het land van herkomst, mits deze persoon in kwestie zijn of haar Nederlandse paspoort inlevert. Dit kwam echter alleen voor in gevallen van Turkse migranten, waarbij drie van de zeven migranten op deze manier terugkeerden. Voor hen betrof het terugkeren naar het land van herkomst geen economische achteruitgang, maar soms juist een vooruitgang omdat in het land van herkomst het uitgekeerde geld meer waard is dan in Nederland.

Alle Surinaamse migranten die na verloop van tijd terugkeerden deden dit zonder financiële regeling. In bijna alle gevallen betekende dit dat zij voor hun vertrek de verwachting hadden er financieel op achteruit te gaan. In deze gevallen kunnen economische redenen voor terugkeer worden uitgesloten.

4.3 Verschillende redenen blijven

Zoals beschreven in paragraaf 1.1.1. migreerden de respondenten voor verschillende redenen naar Nederland, deze vallen uiteen in politieke redenen, sociale redenen (gezinshereniging of wensen van de partner), economische redenen of educatieve redenen. De respondenten die voor de laatste twee redenen naar Nederland migreerden zagen de migratie vaak als tijdelijk. Zij hadden voor zichzelf vaststaan dat zij na een bepaalde periode weer terug zouden keren naar het land van herkomst. Ook sommige migranten die voor politieke of sociale redenen kwamen zagen de migratie als tijdelijk, maar dit was minder vaak het geval dan bij de respondenten die kwamen om een bepaalde periode te werken of te studeren. De migratie bleek vaak echter niet tijdelijk. Hiervoor zijn verschillende oorzaken te noemen.

4.3.1 Financiële oorzaken

Drie van de zeven Turkse respondenten geven aan niet naar Turkije te willen gaan, vanwege financiële redenen. Ze hebben het goed in Nederland en zouden het moeilijk vinden om een ‘nieuw’ bestaan op te bouwen in het land van herkomst. Meeste van deze respondenten zijn op een jonge leeftijd verplicht met de ouders meegegaan naar Nederland, hebben vervolgens in het land van verblijf een studie genoten, zich ontwikkelt en aangepast aan de Nederlandse standaarden. *‘Ja, euhm. Hoe zegt je dat. Het is eigenlijk meer een vakantieland geworden weet je wel. Het is niet nodig om er te wonen. Ik kan er toch altijd naartoe gaan, wanneer ik wil. Ik heb hier mijn werk, mijn vrienden en mijn familie.’* Hierbij moeten wij de kanttekening plaatsen, dat bij veel van de blijvers geldt, dat de familieleden zich voornamelijk in Nederland bevinden. Hier wordt in paragraaf 4.4 dieper op ingegaan.

4.3.2 Sociale oorzaken

Veel respondenten gaven aan tegen te worden gehouden om terug te keren door hun sociale omgeving. In sommige gevallen was dit door de mening van de sociale omgeving. Dit betrof in alle gevallen de mening van de kinderen die nog thuis woonden, of de partner en in twee gevallen door de mening van een ander uit de sociale omgeving; een Turkse vrouw besloot om niet terug te keren doordat haar moeder niet wilde dat ze zou gaan. *‘Ja, die speelde dus een grote rol en ook familie een beetje. Kijk, ik heb daar niemand, snap je. Bijna al mijn familie en vrienden zijn hier. We hebben het hier goed. We werken, wonen in een koopwoning. Onze kinderen zitten hier goed. Ik bedoel. Dit is onze plek.’ [...]* *‘Mijn kinderen wilden zeker hier blijven haha. Ze huilden en wilden niet weg van hun school en vrienden. Nee hoor, die wilde echt heel erg hier blijven. Ook mijn moeder wilde niet dat we gingen. Ja, dan wordt het moeilijk haha.’* In dit geval was het een combinatie van moeder en kinderen die een rol speelden in het besluit om terug te keren. De kinderen zijn bij meer respondenten een pull-factor om te blijven. *‘Toch wel onze kinderen. Onze kinderen deden het goed op school en onze ouders wilden het ook niet. Ze waren te gehecht aan de kleintjes en tja, het is er nooit van gekomen eigenlijk.’*

[..] *'Kijk mijn oudste is nu 19 en is bijna klaar met zijn VWO. Ik bedoel, hij gaat volgend jaar naar de universiteit. Misschien zou hij het in Turkije niet zo ver kunnen schoppen.'* De kinderen vormen de grootste drempel voor de respondenten om terug te kunnen keren. Naast de kinderen spelen de partners van respondenten ook een grote rol. Bij twee respondenten is terugkeer niet mogelijk, omdat de partner een goede baan heeft in Nederland. *'Ja, mijn vrouw wil niet haha. Ze heeft een goede baan hier. Binnenkort beginnen we aan onze eigen Turkse restaurant. Dan ben ik tenminste ook ergens mee bezig. We hebben toch besloten om hier te blijven..voorlopig! We zullen zien wat de tijd ons meebrengt.'* De financiële situatie van de partner is dus ook erg bepalend voor de keuze om te blijven in Nederland. In slechts één geval, was sprake van beïnvloeding door vrienden. Deze man besloot tóch in Nederland te blijven vanwege zijn vrienden. *'Ik heb mijn vrienden hier wonen en onderneem veel met hen. Toen ik op een dag vertelde dat ik serieus weg wilde en daarmee bezig was, hebben ze me van het idee afgeholpen. Het zou toch niet werken. Ach ja, misschien hadden ze wel gelijk. Ik hou van Turkije, maar ik kan ook geen afscheid nemen van mijn vrienden.'*

4.3.3 Politieke oorzaken/ instanties

Zoals in paragraaf 2.1.5 is beschreven, ervoeren Turkse respondenten minder problemen omtrent negatieve beeldvorming in de media en politiek dan de Surinaamse respondenten. Onder Surinamers is ook het meeste de oorzaak van verblijf aangekaart dat de omstandigheden zoals gezondheidszorg en onderwijs slechter is in het land van herkomst. Bij slechts één Turkse respondent kwamen deze oorzaken ook ter sprake. Respondenten die in Nederland bleven omwille instantiële oorzaken, gaven als reden dat in het land van herkomst meer criminaliteit, een slechtere gezondheidszorg, slechter onderwijs en/of meer bureaucratie is. Zoals deze Surinaamse respondent vertelt: *'Nee, want als je kijkt naar het sociaal ja aspect van uhhh doctoren bezoek enzo, dan is het hier beter geregeld dan is Suriname. Daar moet je geld hebben om overal naar toe te gaan. Als je geen geld hebt, kun je ook geen docters bezoeken dus. En wat ik laatst gehoord heb, dat de ambulance niet kwam, dan moet je zelf naar de spoedeisende hulp of, moet je zelf vervoer zoeken. Politieagent komt na halve dag ofzo. Ja.. dat soort dingen'*.

4.4 Invloed van het sociale netwerk

Om de hoofdvraag – *Welke invloed heeft het sociale netwerk in het proces van besluitvorming van migranten uit Turkije en Suriname om vrijwillig terug te keren naar het land van origine, en zijn er significante verschillen tussen beiden groepen?*- van dit onderzoek te kunnen beantwoorden, is het belangrijk een goede schets te maken van het sociale netwerk en de mate van invloed die zij uiten op de respondenten. Hiervoor beschrijven we diverse aspecten van het sociale netwerk. Ten eerste de hiërarchie binnen het sociale netwerk, dit wil zeggen het belang van alle actoren in de omgeving van de respondenten. Vervolgens geven we de vorm en plaats weer van het sociale netwerk van verschillende respondenten, hierna het contact met het sociale netwerk. En vervolgens zullen we de invloed beschrijven die deze aspecten hebben op de besluitvorming van respondenten.

4.4.1 Hiërarchie sociaal netwerk

In de interviews met de respondenten is de vraag aan migranten voorgelegd wie in hun sociale omgeving het meest belangrijk voor hen was op het moment van de besluitneming om terug te keren naar het land van herkomst. Hieruit zijn verschillende antwoorden naar voren gekomen. Sommige respondenten noemden bijvoorbeeld hun ouders, alleen hun moeder, hun partner, hun kinderen, of een combinatie hiervan. Slechts in enkele gevallen werd er gerefereerd aan personen die geen onderdeel uitmaakten van de familie; zoals collega's, of vrienden.

Bij de Turkse respondenten waren de meest belangrijke personen uit hun omgeving in twee gevallen de ouders, in twee gevallen de kinderen, in één geval de partner en de kinderen, in vier gevallen de echtgenoot of echtgenote, in één geval de vrienden, in één geval de beste vriend en vader, en in de twee overige gevallen een combinatie van de moeder, tante en kinderen. Hier komt een heel divers beeld naar voren van de mate van belang van bepaalde personen uit het sociale netwerk.

Om een beeld te krijgen welke actoren uit het sociale netwerk mogelijk invloed zouden kunnen hebben op beslissingen van de respondenten, hebben we de respondenten de volgende vragen voorgelegd:

- *Als u iets onderneemt, is het belangrijk dat uw familie/vrienden toestemmen?*
- *Als u een beslissing zou nemen over uw persoonlijke leven, welke contacten uit uw persoonlijke omgeving zou u dan raadplegen?*
- *Als u een beslissing zou nemen over uw persoonlijke leven, welke contacten uit uw persoonlijke leven zouden daar dan invloed op kunnen hebben door hun standpunt over het besluit toe te lichten?*

Wanneer de Turkse respondenten werd gevraagd wie uit hun omgeving invloed zou kunnen hebben op een beslissing antwoordde vijf van de veertien respondenten dat over het algemeen hun ouders invloed zouden kunnen hebben op hun beslissingen. Dit waren niet allemaal dezelfde respondenten als

degenen waarvan de ouders als belangrijkste personen in het sociale netwerk werden aangeduid. Van de Turkse respondenten gaven in totaal acht respondenten aan dat niemand invloed zou kunnen hebben op hun keuze. *‘Er waren eigenlijk geen mensen die mijn beslissing hebben beïnvloed. Ik heb het zelf genomen. Ik ben van de eerste generatie nog eigenlijk. Je kent de eerste generatie wel. Ik heb Nederland eigenlijk 30 jaar lang als een tussenstop gezien, als een tijdelijke verblijfplaats. Ergens in mijn hoofd wilde ik altijd al terug en ik wist gewoon dat ik een keer terug zou gaan’*. Twee Turkse respondenten gaven aan dat hun partner mogelijk invloed zou hebben, twee Turkse respondenten dat de kinderen invloed zouden kunnen hebben, één respondent de moeder en één een vriend.

Bij de Surinaamse respondenten gaven vijf respondenten aan dat de belangrijkste personen uit hun sociale omgeving hun kinderen zijn, drie respondenten gaven aan dat hun ouders het belangrijkste zijn, één respondent gaf zijn partner aan, twee respondenten de echtgenoot en kinderen, en één respondent de moeder en één respondent de oma. Ook hier ontstaat een divers beeld van het belang van verschillende actoren uit de sociale omgeving.

Wanneer de Surinaamse respondenten werd gevraagd of zij over het algemeen beïnvloed zouden kunnen worden door hun sociale omgeving waren de antwoorden ook uiteenlopend. Drie respondenten gaven aan dat hun vrienden en/of collega's invloed zouden kunnen uitoefenen op een beslissing, doordat zij belangrijke vraagstukken altijd eerst met hen bespraken. *‘Nee het meeste bespreek je ook hier met vrienden, dus ja problemen, je zit hier met een biertje erbij, dan gaat het ook makkelijker. En, met bepaalde collega's ook’*. Daarnaast gaven zeven van de dertien respondenten aan dat hun partner invloed zou kunnen hebben op hun keuzes. Drie respondenten gaven aan dat niemand invloed had op hun besluiten, en dat zij deze altijd zelf namen. Twee respondenten refereerden naar hun kinderen.

Uit deze analyse van de belangrijkste actoren in het sociale netwerk van de respondenten komt niet een éénduidig beeld naar voren. Op basis van deze gegevens kunnen we dan ook alleen maar concluderen dat voor de Surinaamse respondenten per geval verschilt welke actoren uit het sociale netwerk het meeste invloed hebben op hun beslissingen. De vorm van het sociale netwerk bij zowel de Turkse terugkeerders als blijvers is ongeveer hetzelfde, vrij traditioneel. De ouders van de respondenten staan bovenaan het sociale netwerk, hebben een vrij hoog respectgehalte, zo ook de andere, oudere familieleden *‘Ja, weet je, mijn moeder is bijna doof en mijn vader is overleden. Natuurlijk worden ze gewaardeerd, net zoals de ouderen in de familie worden gerespecteerd, maar ik doe niet alles wat mijn moeder van me wilt.’*

4.4.2 Vorm en plaats sociaal netwerk

Om een beeld van het sociale netwerk te schetsen, is gevraagd naar de plek van verblijf van familieleden, vrienden en belangrijke kennissen. Antwoorden van de respondenten waren zeer uiteenlopend; in sommige gevallen was de gehele familie van de respondenten met uitzondering van de echtgenoot in het land van herkomst, inclusief soms kinderen, terwijl in andere gevallen bijna de gehele familie en vriendenkring zich in Nederland bevond. Binnen de familie kunnen we hier een onderscheid maken tussen de meest hechte familie, zoals ouders, kinderen, echtgenoot, en broers en zussen – wanneer werd gevraagd naar de meest belangrijke leden uit de sociale omgeving werden deze contacten dan ook het meest genoemd. En verdere familie, zoals bijvoorbeeld opa's, oma's, neven, nichten, ooms en tantes.

Onder veertien Turkse respondenten, gaven acht personen aan, dat een groot gedeelte van de familie in het land van herkomst woont. Om een beter beeld te krijgen van de data, kunnen we de veertien respondenten opsplitsen in terugkeerders en blijvers.

Van de Turkse terugkeerders waren er vier respondenten die hun meest hechte familieleden in Turkije hadden wonen, met uitzondering van hun gezin ten tijde van het verblijf in Nederland. Twee respondenten woonden in Nederland terwijl hun meest hechte familie in Turkije woonde inclusief kinderen, en in één geval ook partner. Voor slechts één respondent gold dat de meest belangrijke familieleden, en het gezin, ook in Nederland verbleven.

Bij de Turkse respondenten die in Nederland besloten te blijven bevond het sociale netwerk voor zes respondenten zich voornamelijk in Nederland. Slechts één respondent geeft aan dat zijn familie voornamelijk in Turkije woont. *'Ik heb zelf geen familie wonen in Nederland. Alleen de familie van mijn vrouw woont hier. Ik heb één tante wonen in Canada en de rest van mijn familie woont in Turkije. [...] Ja, ik heb hier wel een aantal vrienden, voornamelijk de echtgenoten van de vriendinnen van mijn vrouw. Maar mijn beste vrienden wonen toch wel in Turkije'*.

Bij de Surinaamse respondenten was het beeld van de plaatsbeving van de familieleden gemixt. Vijf van de tien Surinaamse respondenten die het besluit namen terug te keren naar het land van herkomst gaven aan dat het belangrijkste gedeelte van hun sociale netwerk in Suriname woonde. Eén respondent gaf aan dat de belangrijkste contacten uit zijn sociale netwerk verspreid over Suriname en Nederland woonden, en vier respondenten hadden hun hechte familie voornamelijk in Nederland wonen. Onder deze vier respondenten bevond zich één respondent waarvan al zijn familie en vrienden zich in Nederland bevonden, dit doordat hij in Suriname tot zijn zesde opgroeide als kind van Nederlandse migranten, in een Nederlandse omgeving, en hierna naar Nederland terug verhuisde. Deze respondent gaf zelf aan dat zijn 'remigratie' meer moet worden gezien als een 'emigratie'.

Voor de drie Surinaamse respondenten die besloten in Nederland te blijven gold in alle gevallen dat de belangrijkste familieleden en vrienden zich in Nederland bevonden. Zij gaven allen aan dat hun terugkeer moeilijk zou worden mede doordat hun gehele sociale omgeving zich in Nederland bevond.

4.4.3 Contact sociale netwerk

Naast de vorm en de plaats van het sociale netwerk, is ook gevraagd naar het contact met de belangrijkste personen uit het sociale netwerk ten tijde van de besluitneming om terug te keren of niet, en dan met name het contact met het sociale netwerk wat zich in het land van herkomst bevond. In paragraaf 2.1.3. *Het leven in twee werelden*, en paragraaf 2.1.4. *Affectie met het thuisland/gastland* werd al uiteengezet dat veel migranten het land van herkomst niet loslaten, maar in plaats hiervan als het ware ‘in twee werelden leven’, en dat dit voor veel migranten sterk is verbonden met het contact met personen in het land van herkomst. In deze paragraaf gaan we in op de vraag wat voor rol het sociale netwerk in het land van herkomst speelt.

Mate van contact

Om de rol van het sociale netwerk in de besluitvorming bij (re)migranten in kaart te kunnen brengen, is gevraagd naar de mate van contact. Hierbij zijn vragen gesteld als, hoe vaak men elkaar ziet of enigszins contact heeft per mail, telefoon etc.

Vrijwel alle Turkse respondenten, dus zowel terugkeerders als blijvers, gaven aan vaak contact te hebben met de belangrijkste personen uit het sociale netwerk, die zich in het land van herkomst bevonden, of in Nederland. *‘Euhm..we spraken elkaar vaak door de telefoon, zo 2 keer per week en zagen elkaar in de zomervakanties. Mijn man werkte soms in het weekend, om met de kerst extra op vakantie te kunnen om onze kinderen te zien. Die verbleven natuurlijk bij de oma/opa.’* Eén respondent echter, heeft nauwelijks contact met het sociale netwerk. De reden hiervoor is dat deze respondent voor haar familie, uit angst om te worden uitgehuwelijkt, gevlucht is naar Nederland. *‘Moeilijk? Hoezo moeilijk? Ik spreek heus wel met een paar neven en nichten die ook in Nederland zijn gekomen, maar uiteindelijk draait het toch om je eigen gezin. Natuurlijk heb ik dagenlang gehuild en nog steeds als ik eraan denk, dat mijn moeder mij niet meer wilt zien etc. Maar, ik wilde gewoon niet heel mijn leven met iemand zitten voor wie ik niets voel. Dat zou zowel niet leuk voor hem zijn als voor mij. Dat kan toch niet.’*

Bij de Surinaamse migranten verschilt de mate van contact met het sociale netwerk in het land van herkomst. Vijf respondenten die terugkeerden gaven aan weinig contact te hebben met het sociale netwerk. In vier gevallen kwam dit door de periode waarin zij zich in Nederland bevonden; in de jaren '70 en '80 waren er minder mogelijkheden van communicatie dan vandaag de dag. Twee respondenten die terugkeerden tussen 2000 en 2010 hadden noch veel noch weinig contact. Drie respondenten die niet terugkeerden hebben weinig contact met hun familie, vrienden en kennissen in

het land van herkomst. En drie respondenten die wel terugkeerden zeggen veel contact te hebben gehad met hun familie in het land van herkomst in de periode voor hun vertrek.

De verschillen in hoeveelheid contact met het sociale netwerk verschilt tussen de Surinamers en Turken. Dit verschil is voornamelijk toe te schrijven aan de periode waarin de respondenten zich in Nederland bevonden.

Intensiteit van het contact

Nadat we een beeld hebben geschetst over de mate van contact, wilden we de intensiteit van deze contact te weten komen. Immers, weinig contact hoeft niet per sé oppervlakkig contact te betekenen of vaak contact, inhoudelijk.

Uit de data komt naar voren dat vrijwel het meeste contact met de belangrijkste personen uit het sociale netwerk telefonisch of persoonlijk plaatsvindt. Het contact met het sociale netwerk wordt door velen als een belangrijke informatie en/of adviesbron gezien, maar veel respondenten geven aan dat zij niet door hun sociale netwerk worden beïnvloed. Een groot deel van de respondenten, waarbij het contact met het sociale netwerk vrij oppervlakkig plaatsvindt, geeft aan zelf de keuze te hebben gemaakt om terug te keren of te blijven. De minderheid, die vaker en persoonlijker contact heeft met het sociale netwerk, wordt meer beïnvloed door de naaste omgeving in zijn/haar persoonlijke beslissingen. *'Ja, die speelden dus een grote rol en ook familie een beetje. Kijk, ik heb daar niemand, snap je. Bijna al mijn familie en vrienden zijn hier in Nederland. We hebben het hier goed. We werken, wonen in een koopwoning. Onze kinderen zitten hier goed. Ik bedoel. Dit is onze plek. Mijn kinderen wilden zeker hier blijven haha. Ze huilden en wilden niet weg van hun school en vrienden. Nee hoor, die wilde echt heel erg hier blijven. Ook mijn ouders wilden niet dat we gingen. Ja, dan wordt het moeilijk haha.'*

4.4.4 Invloed door economische ondersteuning

Een ander aspect, dat een rol kan spelen in de besluitvorming om terug te keren naar het land van herkomst of te blijven in Nederland, is de economische ondersteuning van het sociale netwerk. Hierbij vroegen we ons af of de respondenten worden beïnvloed door de economische ondersteuning die hun sociale netwerk eventueel biedt. De vragen die hierbij centraal stonden in de interviews, waren o.a.:

- *Voordat u terug keerde, had u toen het gevoel dat als u terug zou keren en u in economische problemen terecht zou komen, er mensen om u heen zouden staan die u zouden kunnen helpen? Zou u kunnen toelichten wie dit betreft.*

- *Voordat u terug keerde, had u toen het gevoel dat als u terug zou keren, iemand u zou kunnen helpen bij het opnieuw vinden van werk? Zou u kunnen toelichten wie dit betreft.*

Beide vragen zijn ook gesteld met betrekking tot het economische vangnet in Nederland. Hierdoor trachtten wij een beeld te krijgen van de invloed die een sociaal vangnet heeft op beslissing van migranten.

Alle terugkeerders hebben op deze vragen positief geantwoord. Zowel in het land van herkomst als in Nederland hebben zij mensen bij wie ze terecht kunnen voor economische ondersteuning. *'Toen ik in Nederland woonde, had ik mijn oom en vrienden die me konden helpen met geld en mijn collega's natuurlijk. Toen ik bijvoorbeeld besloot om terug te keren naar Turkije, wilde ik stoppen met werk. Zelfs toen kreeg ik nog aanbod om te blijven werken.'* Van de blijvers hadden vier respondenten steun in Nederland, en drie respondenten in zowel Turkije als Nederland.

Van de Surinaamse migranten die besloten terug te keren hadden zes van de tien respondenten ten tijde van hun besluitneming om terug te keren naar het land van herkomst, het idee dat zij economisch zouden kunnen terug vallen op hun sociale netwerk in Suriname. Van deze zes respondenten hadden vijf respondenten ook dit idee van hun sociale netwerk in Nederland. Daarnaast hadden vier respondenten die besloten wel terug te keren naar Suriname, geen economisch vangnet in het land van herkomst. Van de migranten die besloten niet terug te keren had slechts één respondent het gevoel dat zij terug zou kunnen vallen op haar sociale netwerk in Suriname. Alle respondenten die besloten in Nederland te blijven hadden echter ook een vangnet in Nederland.

Respondenten hechtten op verschillende niveaus waarde aan het sociale vangnet in het land van herkomst. Sommige respondenten gaven aan ook zonder te hebben gekund, maar voor sommige respondenten was hun keuze om terug te keren afhankelijk van het sociale vangnet in het land van herkomst. Zoals deze Surinaamse vrouw die op haar drieëntwintigste besloot terug te keren naar Suriname na zes jaar een studie te hebben gevolgd in Nederland. Wanneer haar wordt gevraagd of ze zou zijn terug gekeerd als haar ouders en broertje niet in Suriname hadden gewoond: *'dat is een goede vraag.. dat is echt een goede vraag. Op de eerste plaats zeg je, ja.. het gaat in feite, als je mens bent, gaat het om opvang. Dat zul je ook wel weten toen je hier naar toe kwam; wie gaat me opvangen? En als, ouders er niet zouden zijn, dan had ik alvast niemand die me zou opvangen. Ik zou, naar mijn nicht kunnen gaan wel, want van mijn moeders kant zijn er nog wel wat familieleden, van mijn vaderskant niemand, maar dan zou ik naar mijn moeder familie moeten gaan, en ik denk niet dat ik mezelf tot last zou willen maken bij iemand anders. Vooral omdat ik toen ook nog geen inkomen had, snap je? Toen ik kwam had ik geen inkomen. Ik ben, ben pas na een maand of twee maanden heb ik een baan gevonden. Dus dan zou ik niet eens komen, dan zou ik nog in Holland blijven en wachten totdat ik die werkgever, die droomwerkgever zou vinden die zou zeggen; jou hebben we nodig. We betalen het ticket, en je mag in een hotel gaan slapen. Haha'.*

Naast de economische ondersteuning, is ook gevraagd naar de economische situatie na terugkeer. Bij de Turken ging het in alle gevallen vooruit, terwijl de terugkeer naar het land van herkomst bij

Surinamers een achteruitgang in economische status betekende. De reden hiervoor, kunnen we vinden in de remigratie-wet. Dit is een uitkering voor mensen die willen terugkeren naar het land van herkomst. Bij de Surinamers wordt hier nauwelijks gebruik van gemaakt. *'Tja, ik werd op een gegeven moment 45. Er is nu een 45-regeling. Dit is verplicht. Je moet 45 zijn om terug te kunnen. Je krijgt van de Nederlandse overheid dan een uitkering als je terug wilt. Hiervan wilden we gebruik maken. Dit was een gouden kans. Terug naar ons mooie land en ook nog eens een uitkering. Nou, mooi toch? Ik dacht, zo een kans krijg ik niet meer. Ik moet dadelijk wachten tot mijn 65^e.'*

In alle gevallen van de Turkse respondenten was er sprake van een economisch vangnet -in het land van herkomst, verblijf land of beide-. Dit betekende echter niet dat de respondenten economisch afhankelijk waren van hun sociale netwerk. Hierdoor werd de economische ondersteuning niet gezien als een vorm van machts- of invloeduitoefening, maar meer als het lenen van geld of het geboden worden van hulp. *'Nee, gelukkig hebben we nog nooit..echt nog nooit economische, financiële problemen gehad. Godzijdank! Maar uiteraard hadden we wel mensen die in zo'n geval voor ons klaar zouden staan. Wij staan natuurlijk ook altijd klaar voor mensen die ons nodig hebben.'*

4.4.5 Invloed door mening

De invloed die de sociale omgeving had door hun opinie betreffende de migratie was voor veel migranten gering. Als er wel van invloed sprake was, kwam dit vaak vanuit een specifieke persoon, of aantal personen, uit de dichte omgeving van de respondenten. Slechts een enkele keer gaven respondenten aan dat zij hun keuze anders hadden laten uitvallen als bijvoorbeeld al hun collega's zouden hebben gezegd dat het een slecht idee was om terug te keren.

Zoals al beschreven in paragraaf 2.2.2. lag voor enkele respondenten aan de grondslag van hun besluit om terug te keren, de wensen van hun partner. Slechts één Surinaamse respondent die terugkeerde gaf aan dat hij om de wens van zijn partner was teruggekeerd, en één respondent die besloot niet terug te keren, deed dit voornamelijk voor de wensen van zijn partner. Wanneer in het interview echter dieper werd ingegaan op redenen voor het vertrek, of het verblijf in Nederland, werd duidelijk dat voor nog één respondent gold dat hij terug keerde door het initiatief van zijn vrouw.

Maar niet alleen waren de partners soms van grote invloed op het besluit om terug te keren door hun mening, ook de kinderen die nog in huis woonden wogen voor sommige respondenten zwaar in de beslissing om te blijven of terug te keren. Van de zes respondenten die nog kinderen thuis hadden wonen ten tijde van het nemen van het besluit om terug te keren of niet, zeiden vier van de zes Surinaamse respondenten dat hun beslissing anders had kunnen zijn uitgevallen als de mening van hun kinderen anders was geweest. Bij geen van de respondenten was de mening van de kinderen betreffende de migratie echter een reden geweest om hun keuze anders uit te laten vallen. Bij de

Turkse migranten was dit voor sommige respondenten wel het geval. Drie van zeven respondenten gaven aan niet te zijn gemigreerd vanwege de kinderen, terwijl zij dit eigenlijk wel wilden.

Bij de Turken was in drie van de zeven gevallen de keuze om terug te keren naar het land van oorsprong afhankelijk van het initiatief van de partner. Daarnaast had voor zes van de veertien Turkse respondenten met kinderen die nog thuis woonden het besluit van remigratie of niet anders kunnen uitvallen als de kinderen een andere mening hadden gehad betreffende de migratie. Er was slechts één migrant die aangaf niet te zijn teruggekeerd naar het land van herkomst terwijl zij dat eigenlijk wel wilde door iemands mening buiten het gezin, namelijk haar moeder.

4.4.6 Invloed door plaats sociaal netwerk

De laatste vorm van invloed, waar we naar hebben gevraagd, is invloed door plaats van het sociale netwerk. In eerste instantie was deze vraag niet opgenomen in de topiclijst, maar hoe verder we in de gesprekken kwamen, des te meer het erop leek dat het sociale netwerk niet expliciet een rol speelde in de besluitvorming, maar onbewust de respondent naar zich 'toetrok' door de plaats van bevinding. Dit komt bijvoorbeeld naar voren in het gesprek met een Surinaamse man die besloot terug te keren. Hij geeft eerst aan dat hij de beslissing om terug te keren zelf, en zonder beïnvloed te worden door anderen, heeft genomen. Wanneer hem wordt gevraagd of zijn Surinaamse vrouw ook terug wilde migreren, antwoordt hij: *'In het begin wilde ze niet terug, dus voor haar was het wel even van; niet niet niet. Maar nu, we zijn gescheiden, heeft ze een eigen diëtistenpraktijk, en het draait als een tierelier. Ik ben een armoedzaaier naast haar. Dus uhh dus nu, als je haar nu vraagt, gaat ze zeggen; nee ik ik uhh.. maar toen, was het, was het ook één van de redenen voor die scheiding volgens mij. Want dan begint het daar mee; ik wil wel, jij niet, ik wel, jij niet. Dus dan uhh [...]Maar niet dat ze echt uh, ik denk dat ze er echt achter stond. Ze dacht; ok laten we maar gaan enzo weet je. Maar niet uhh, ik denk niet dat ik haar goed genoeg heb kunnen overtuigen. Als ik mezelf mag uhh kritisch mag zijn'*. Wanneer de interviewer vraagt of hij ook zou zijn teruggekeerd als zijn kinderen die nog thuis woonden niet wilden, zegt hij: *'Toch terug naar hier. Want ik ik ik ik. Ik moet voor ze zorgen. Als ik niet.. toch? Ik ben verantwoordelijk voor ze, tot ze uit huis gegaan. Dus ik ben kapitein van het schip'*. Later in het gesprek wordt gevraagd of hij ook zou zijn teruggekeerd als zijn ouders en zus in Nederland woonden in plaats van in Suriname, hij antwoordt: *'Uhh kijk als m'n ouders daar waren, en m'n zus, dan zou ik óm hun daar blijven, maar niet om Nederland'*. Voor deze man is zijn vertrek naar Suriname uiteindelijk niet afhankelijk van de mening van zijn vrouw, en ook niet van de wensen van zijn kinderen, niet van de mening van iemand anders, maar wel van de plaats waar zijn ouders en zus wonen. Zo vertelt ook een Turkse migrant wanneer hem wordt gevraagd naar of hij naar Turkije terug zou zijn gegaan als zijn familie daar niet woonde: *'Haha nee familie is natuurlijk belangrijk. Ik heb er eigenlijk nooit zo bij stil gestaan, omdat het altijd vanzelfsprekend was dat ze gewoon in Turkije zijn*

en ik me niet kan bedenken dat ze allemaal in Nederland zouden kunnen zijn. Familie is belangrijk natuurlijk.' [...] 'allebei eigenlijk. Wat heb ik aan Turkije als ik geen familie heb daar.'

Uiteindelijk gaven elf van de veertien Turkse respondenten aan dat hun beslissing met betrekking tot het migreren of niet waarschijnlijk anders zou zijn uitgevallen als hun familie zich op een andere plaats had bevonden. Van de dertien Surinaamse respondenten gaven zes migranten dit aan. Het meeste opvallende is dat wanneer we kijken naar respondenten die de keuze maakten terug te keren bijna iedereen een sociaal vangnet had in het land van herkomst, en van de respondenten die besloten niet terug te keren bijna niemand.

5. Conclusie

Voor veel respondenten was het proces van migratie wat zij doorliepen toen zij naar Nederland kwamen niet eenmalig. Veel geïnterviewde migranten keerden na verloop van tijd terug naar het land van herkomst, en sommige migranten deden dit zelfs meerdere malen. Voor hen werd migratie een circulair proces. Een voorbeeld is; opgroeien in het land van herkomst, studeren in Nederland, werken in het land van herkomst, vervolgens een tijd werken in Nederland en vervolgens weer naar het thuisland terugkeren.

De redenen die de meeste respondenten aangaven om uiteindelijk te remigreren was de heimwee die zij ervoeren, het verlangen naar het land van herkomst. Het waren vaak dezelfde respondenten die deze redenen voor hun terugkeer aangaven, die beschreven een zekere afstand te ervaren tot de Nederlandse maatschappij. Deze afstand kwam tot stand door verschillende oorzaken; sommige respondenten hadden het gevoel dat zij maar niet met de autochtone Nederlandse bevolking in aanraking konden komen, sommige Turkse vrouwelijke respondenten spraken de taal niet en hadden weinig andere sociale activiteiten dan de vereniging van de moskee, sommige Surinaamse respondenten gaven aan zich gediscrimineerd te voelen, en een enkeling gaf aan geen contact te willen met autochtone Nederlanders omdat hij zich nooit even op zijn gemak voelde als bij zijn eigen landgenoten. Als we kijken naar het aantal respondenten dat heimwee aandroeg als belangrijkste reden om terug te keren, zijn er in totaal tien van de zeventien geïnterviewde terugkeerders die deze reden aandragen voor hun vertrek. Vier andere respondenten zeiden te zijn geremigreerd voor de betere levensomstandigheden in het land van herkomst, en daarnaast enkele respondenten voor de wens van hun partner of het uitvoeren van een sociale missie.

Respondenten die vaak om soortgelijke redenen -zoals het hebben van heimwee of betere levensomstandigheden zien in het land van herkomst- een serieuze overweging hadden gemaakt om terug te gaan maar uiteindelijk besloten in Nederland te blijven, gaven vaak aan dat hun sociale omgeving hiervoor de belangrijkste aanleiding was. De drie Surinaamse respondenten die in Nederland zijn geïnterviewd gaven allen aan niet terug te willen migreren omwille van hun kinderen, verdere familie en in één geval ook partner. De redenen hiervoor waren verschillend; de kinderen en partner wilden bijvoorbeeld niet, maar ook maakten de respondenten zich zorgen over de toekomst van de kinderen in het land van herkomst of dachten ze niet te kunnen leven in Suriname terwijl hun gedachte steeds bij hun broers en zussen in Nederland zou zijn. Van de Turkse respondenten die besloten te blijven gaven vijf respondenten ook aan om deze reden te zijn gebleven. Daarnaast waren er nog twee Turkse respondenten die financiële redenen aangaven voor hun voortgezette verblijf in Nederland.

In eerste instantie lijkt het sociale netwerk hier van een veel sterkere invloed op de blijvers dan de terugkeerders. Wanneer we ons meer verdiepen in verhalen van de terugkeerders blijkt echter dat het

sociale netwerk voor hen een op zijn minst even grote rol speelt. Zo geven tien van de zeventien respondenten aan dat zij sowieso niet zouden zijn gemigreerd als niet ook bepaalde familieleden buiten hun gezin zich in het land van herkomst zouden hebben bevonden. Buiten de vraag wat voor een invloed het sociale netwerk hiernaast nog kan spelen geven dus sowieso al tien respondenten aan nooit te zijn gemigreerd als een bepaald deel van hun familie zich niet in het land van herkomst zou bevinden, onafhankelijk van de mate van hun heimwee of verdere wensen.

Naast deze vorm van invloed heeft het sociale netwerk ook invloed door de opinie van bepaalde actoren uit het sociale netwerk. Zo is de mening met betrekking tot terugkeer van de kinderen voor veel respondenten van groot belang. Daarnaast bleek dat de partner van de respondenten vaak een grote invloed had op het besluit. Zo vertrokken zes van de zeventien respondenten op het initiatief van hun partner weer naar het land van herkomst, zij gaven aan dat zij niet zouden zijn gemigreerd als hun partner niet het voortouw had genomen. Opvallend hierin is dat dit voor de Surinaamse respondenten alleen mannen betrof die op initiatief of wensen van hun vrouw naar het land van herkomst terugkeerden, en voor Turkse respondenten alleen vrouwen die op initiatief of wensen van hun man terugkeerden naar het land van herkomst. De invloed van de ouders door hun mening betreffende de migratie was vaak niet groot. Zij hadden wel invloed doordat migranten graag bij hen in de buurt wilden wonen, maar niet zozeer door wat zij van eventuele terugkeer vonden.

Naast deze invloed door de wensen van bepaalde –voornamelijk- gezinsleden, bleek het hebben van een sociaal vangnet voornamelijk voor Surinaamse respondenten ook van groot belang. Een belangrijke reden hiervoor is dat geen van de geïnterviewde Surinaamse respondenten terugkeerden met behulp van een financiële regeling, en Turkse respondenten voor het grootste gedeelte wel. Surinaamse respondenten waren dus vaker aangewezen op de sociale omgeving in het land van herkomst in het geval van financiële moeilijkheden. Het sociale netwerk heeft zo dus ook een belangrijke invloed op het financiële aspect van de terugkeer. Migrant die niet terugkeren met een regeling hebben dan ook vaak een soort sociaal vangnet nodig.

Van de zeventien terugkeerders waren er dus tien migranten die zeiden niet te zijn teruggekeerd als bepaalde familieleden zich niet in het land van herkomst hadden bevonden. Van de zeven terugkeerders waar dit niet het geval was waren er ook nog eens vier terugkeerders die op initiatief van hun partner terugkeerden, die aangaven zonder dit initiatief niet te zijn teruggekeerd. Voor de overige drie respondenten zijn logische verklaringen te vinden; zij migreerden niet voor heimwee, maar voor verschillende redenen zoals een ‘sociale missie’ –het bestrijden van HIV-. Alle respondenten die aangaven voor heimwee te willen migreren gaven ook aan niet te zijn gegaan als hun sociale netwerk zich niet in het land van herkomst bevond. Dit sociale netwerk is dan ook een onderdeel van de heimwee die veel respondenten ervaren. Welke rol dit precies is is echter moeilijk te bepalen.

Het sociale netwerk speelt in de beslissing om terug te keren dus een cruciale rol. Deze rol voor het sociale netwerk is wellicht groter dan de rol die de affiniteit met het land van herkomst speelt –de heimwee waar veel respondenten over spreken-, en ook groter dan de rol die de persoonlijke financiële situatie speelt. Zoals in veel interviews naar voren komt kunnen de verslechterde financiën door terug te keren worden gecompenseerd door het gevoel weer thuis te zijn en de opvang van familie. Ook het gevoel van heimwee zou vaak niet opwegen tegen het missen van de familie als deze in Nederland was.

Tussen de Turkse en Surinaamse respondenten zijn geen grote verschillen te detecteren wat betreft het belang van het sociale netwerk in de terugkeer. Op vele andere punten die wij hebben onderzocht waren echter wel grote verschillen te vinden. De rol die bepaalde familieleden spelen in het leven van de respondenten was in het geval van de Turkse respondenten toch vaker ‘vastgelegd’. Dit blijkt bijvoorbeeld uit het antwoord wat een Turkse man geeft op de vraag wie de belangrijkste personen zijn uit zijn sociale omgeving: *‘Haha ja..dit weet jij ook best wel’*. De interviewer vraagt: *‘Wie dan?’*. Hij antwoordt: *‘Volgens onze normen en waarden moeder en vader natuurlijk’*. Ook ervoeren Surinaamse migranten vaker discriminatie, en was ook hun band met Nederland anders. Daarnaast gold voor de Surinaamse migranten dat zij hun sociale netwerk in Suriname vaker ‘nodig hadden’ dan de Turkse migranten, dit omdat zij zonder financiële regeling terugkeerden. Al deze verschillen hebben er echter niet aan bij kunnen dragen dat het sociale netwerk een minder belangrijke rol speelde bij de Turkse of Surinaamse migranten. Bij beide groepen respondenten was de invloed van de sociale omgeving zeer groot.

6. Reflectie en aanbevelingen

6.1 Terugkoppeling naar theorie

In onze literatuurstudie kwam naar voren dat het succes van terugkeer, net als de redenen voor terugkeer, kunnen worden opgesplitst in drie aspecten; er zijn economische, sociale en culturele aspecten. In de resultaten van ons onderzoek kwam dit ook naar voren; de redenen om te blijven of te vertrekken zijn telkens op te delen in economische, sociale of culturele redenen. Zo was voor veel respondenten de heimwee de belangrijkste reden om terug te keren, deze heimwee ging vaak gepaard met het zich niet thuis kunnen voelen in Nederland, en kan worden gezien als een culturele reden. Ook sociale redenen waren er volop; uiteindelijk bleek dat veel respondenten terugkeerden als hun meest hechte familie zich in het land van herkomst bevond. In overeenstemming met de literatuurstudie is ook gebleken dat de verschillende aspecten elkaar onderling beïnvloeden; voor sommige migranten was het bijvoorbeeld onmogelijk geweest om terug te keren als zij geen familie in het land van herkomst hadden, omdat er dan niemand was die hen opving. Iets wat ook kan worden gezien als een economisch aspect; als respondenten namelijk voldoende financiële middelen hadden gehad hadden zij wel terug kunnen keren.

Een ander punt wat uit de literatuurstudie naar voren kwam is dat de waarden en normen die migranten zich eigen maken, mede door hun omgeving, een belangrijke rol zullen spelen in de beslissing om terug te keren of niet; aan welke verwachtingen horen zij bijvoorbeeld te doen? Welke wensen van de omgeving kunnen doorslaggevend zijn? Ook uit onze resultaten blijkt dat dit een grote invloed heeft op het besluit; al ligt deze invloed niet aan de oppervlakte maar is hij moeilijk te zien. Zo was voor sommige migranten van essentieel belang dat hun kinderen onderwijs zouden volgen in het land van herkomst; dit zou kwalitatief beter onderwijs zijn, of hier zouden de kinderen meer leren over hun eigen culturele achtergrond. Hier komt duidelijk de invloed van bepaalde waarden van migranten naar voren. Ook kozen sommige migranten ervoor terug te keren ondanks dat hun partner dit niet wilde, en kozen bepaalde migranten om niet terug te keren omdat hun partner dit niet wilde. Hier spelen de hiërarchie binnen het sociale netwerk, maar ook de culturele normen en waarden, een cruciale rol voor het besluit. Zo was er bijvoorbeeld het feit dat wanneer Surinaamse migranten terugkeerden op initiatief of aandringen van hun partner, dit alleen mannen betrof die met hun vrouwen aanreisden en bij de Turkse migranten andersom. Natuurlijk zal dit niet generaliseerbaar zijn voor alle Surinaamse en Turkse migranten, maar het laat wel zien dat bepaalde onderliggende culturele normen en waarden zeer verschillen tussen beide landen.

6.2 Voortgang

Naar aanleiding van het onderzoek, kunnen we reflecteren naar de sterke en zwakke punten. Eén van de sterke punten welke zwak had kunnen zijn, was de culturele en taalverschillen tussen onderzoeker

en respondenten. Deze kunnen de antwoorden vertekenen. Sommige respondenten konden zich moeilijker uitdrukken in het Nederlands. Echter is deze informatie niet volledig verloren, omdat Sumeyra vloeiend Turks spreekt, is een deel van de Turkse respondenten in het Turks geïnterviewd. Uit literatuur (Black e.a., 2004; van Houte & Davids, 2008b) en uit eigen ervaring bleek dat een interview voor en na terugkeer voor meer diepgaande informatie zorgt dan een eenmalige ontmoeting. Door het beperkte tijds kader van dit onderzoek werden slechts de respondenten of voor vertrek geïnterviewd of erna. Tot slot zat er één persoon in de respondentengroep die voor zijn werk vrij vaak naar Turkije ging en dus regelmatig contact had met zijn familie. Hij zag zijn vertrek naar Nederland niet als emigratie.

Een sterk punt van dit onderzoek is het feit dat de interviews werden afgenomen door studenten. Van wantrouwen of tegenzin om te participeren, was in dit onderzoek totaal geen sprake. De onderzoekers waren onafhankelijk en hadden veel tijd voor het gesprek, waardoor de terugkeerders heel open waren. Er waren geen verplichtingen tegenover elkaar waardoor minder geprobeerd werd een goede indruk te maken en een realistischer beeld verkregen werd. Ook het spreken van de Turkse taal, gaf een gevoel van vertrouwen bij de Turkse respondenten.

6.3 Aanbevelingen

Uit dit alles kunnen enkele suggesties voor verder onderzoek afgeleid worden. Op de eerste plaats zou het interessant zijn om dezelfde respondentengroep over een bepaalde tijdsperiode nogmaals te contacteren. Op deze manier kan inzicht verworven worden in de veranderingen in Turkije en Suriname en de wijze waarop de situatie van de terugkeerders evolueert. Daarnaast zou een soortgelijk onderzoek nuttig zijn in meer verschillende gebieden van Turkije en Suriname met terugkeerders, of zelfs in meer verschillende landen waar nu geen tijd voor was. De respondenten die wij hebben geïnterviewd, komen voornamelijk uit Konya/Karaman, Istanbul en Paramaribo. Om meer kennis te vergaren over de invloed van het sociale netwerk op de terugkeer van verschillende groepen migranten in Nederland zou naar meer verschillende groepen migranten onderzoek kunnen worden gedaan. Hieruit zou meer kennis naar voren komen, waardoor wellicht ook het beleid wat wordt gevoerd als begeleiding voor migranten om terug te keren zou kunnen worden aangepast. Wanneer deze begeleiding wordt verbeterd levert dit een meer positieve situatie op voor zowel het land van herkomst, het individu, als Nederland. Door een circulair proces van migratie kan er namelijk een kennis overdracht plaatsvinden van Nederland naar andere landen, waar deze – vaak ontwikkelingslanden- zich sneller en beter door zullen kunnen ontwikkelen.

Het zou daarnaast wetenschappelijk interessant zijn om mensen die van plan zijn terug te keren eerst in Nederland te interviewen en na terugkeer in het land van herkomst. Dit laatste zou ook de validiteit van het onderzoek ten goede komen.

Naast deze wetenschappelijke aanbevelingen kunnen we ook enkele beleidsmatige aanbevelingen doen. Zo blijkt uit de interviews dat alleen respondenten die zonder regeling terugkeerden naar het land van herkomst, hun sociale netwerk in het land van herkomst vaak nodig hadden. Bijvoorbeeld voor onderdak, of het vinden van een baan. Hieruit blijkt dat een opstarttraject voor de respondent die terugkeert in het land van herkomst –wat nu soms al wordt gedaan- van groot belang is.

Uit het onderzoek kwam ook naar voren dat het sociale netwerk van groot belang is op een andere manier; migranten zonder sociaal netwerk in het land van herkomst hadden vaak minder de wens om terug te keren dan migranten zonder sociaal netwerk in het land van herkomst. De familie speelt hierin een belangrijke rol, vaak ‘trekt’ zij migranten als het ware naar zich toe. Wanneer migranten worden begeleid die geen sociaal netwerk hebben in het land van herkomst maar wel terug willen keren, zou kunnen worden gedacht aan het opzetten van bijeenkomsten waarbij migranten die de wens hebben om terug te keren maar geen sociaal netwerk hebben in het land van herkomst andere migranten leren kennen. Zeker wanneer dit gaat om een terugkeer na een illegaal verblijf, waarbij de migranten weinig andere keus overblijft dan terug te keren. Het hebben van familie is vaak een cruciaal aspect voor het slagen van een migratie; waar moet de migrant bijvoorbeeld naar toe wanneer hij zich het eerste moment weer in het land van herkomst bevindt? Voor deze migranten zou de migratie beter kunnen uitvallen als zij, wanneer zij zijn teruggekeerd, meer andere migranten kennen waar zij eventueel terecht kunnen. Wat echter nog belangrijker is is dat er voor deze mensen een opvang is in het land van herkomst, van waaruit zij hun terugkeer kunnen opbouwen.

7. Literatuurlijst

Ardenne, A. M. A. Van, (2003). *Nota "aan elkaar verplicht": ontwikkelingsamenwerkingbeleid voor de komende jaren*. Retrieved July 7, from <http://ikregeer.nl/document/kst-29234-1>

Agneessens, F. Lange, D. de, Waege, H. (2003). *Over het verband tussen sociale relaties en attitudes, waarden en normen*. Gent: Universiteit Gent

Black, R. Gent, S. (2004). *Defining, Measuring and Influencing Sustainable Return: The Case of The Balkans*. Brighton: Sussex Centre for Migration Research.

Carens, J. H. (2000). *Culture, citizenship and community: a contextual exploration of justice as evenhandedness*. Oxford: Oxford University Press

Cassarino, J. (2004). Theorising Return Migration: the Conceptual Approach to Return Migrants Revisited. *International journal of multicultural societies*, 6, 2, 253-260

Cerase, F. P. (1974). A study of Italian Migrants Returning from the U.S.A. *International Migration Review*, 1, 3, 67-74

Chrysochoou, X. (2004). *Cultural diversity, its social psychology*. Oxford: Blackwell Publishing

Davids, T. Houte, van, M. (2008) Remigration, development and mixed embeddedness. *International Journal on multicultural societies*. 10, 2, 169-193

De Haas, H. (2006) *Engaging Diasporas, How Government and Development Agencies Can Support Diaspora Involvement in the Development of Origin Countries*. International Migration Institute, University of Oxford: Oxfam Novib.

Dimitrijevic, M. Todorovic, Z. Grkovic, N. (2004). *The Experience of Decision-Making and Repatriation Process: return of Serbian Refugees to Croatia*. Belgrado: Danish Refugee Council.

Dustmann, C (2003). Children and return migration. *Journal of population economics*, 16, 4, 815-830

Geerdink (2004). *Bureau Maatwerk bij Terugkeer: handleiding voor begeleiders*. Retrieved August 02, from: <http://www.search4dev.nl/record/342017>

Glick, N. Basch, L. Blanc-Szanton, C. (1992). Transnationalism: a new analytic framework for understanding migration. *Annals of the New York academy of science*. 645, 1-24

Haas, H. De, (2006). *Engaging Diasporas, How Government and Development Agencies Can Support Diaspora Involvement in the Development of Origin Countries*. Oxford: International

't Hart, H. Boeije, H. (2005) *Onderzoeksmethoden*. Amsterdam: Boom

Hauck, J. Schiffer, E. (2010) *Net-Map: Collecting Social Network Data and Facilitating Network Learning through Participatory Influence Network Mapping*.

Houte, M. Van, Koning, M. de, (2008). *Towards a better embeddedness?: monitoring assistance to involuntary returning migrants from Western countries*. Nijmegen: Centre for International Development Issues

I.O.M. (2008) *Out of sight*. Retrieved from: http://www.iom-nederland.nl/Programma_s/Terugkeer/Publicaties_terugkeer_migranten/Rapporten_Terugkeer

[I.O.M. \(2009\) *Health, hope and home?* Retrieved from: http://www.iom-nederland.nl/Programma_s/Terugkeer/Publicaties_terugkeer_migranten/Rapporten_Terugkeer](http://www.iom-nederland.nl/Programma_s/Terugkeer/Publicaties_terugkeer_migranten/Rapporten_Terugkeer)

IOM. (2006). *Coping with return*. Retrieved July 1, 2010 from http://www.iom-nederland.nl/Programma_s/Terugkeer/Publicaties_terugkeer_migranten/Rapporten_Terugkeer

IOM. (2008-a). *Out of sight*. Retrieved July 1, 2010 from http://www.iom-nederland.nl/Programma_s/Terugkeer/Publicaties_terugkeer_migranten/Rapporten_Terugkeer

IOM. (2008-b). *Reaching out to the unknown*. Retrieved July 1, 2010 from http://www.iom-nederland.nl/Programma_s/Terugkeer/Publicaties_terugkeer_migranten/Rapporten_Terugkeer

[IOM. \(2009-a\). *Hope and home?* Retrieved July 1, 2010 from http://www.iom-nederland.nl/Programma_s/Terugkeer/Publicaties_terugkeer_migranten/Rapporten_Terugkeer](http://www.iom-nederland.nl/Programma_s/Terugkeer/Publicaties_terugkeer_migranten/Rapporten_Terugkeer)

IOM. (2009-b). *De mensen? Ze hebben geen wortels en daar hebben ze veel last van*. Rijswijk: Artoos Communicatiegroep.

Janssens, J.G. (1985). Betrouwbaarheid en validiteit in interpretatief onderzoek. *Pedagogisch Tijdschrift* 10 (3), 149-161.

Levitt, P. (2001) *The transnational villagers*. Berkeley: University of California Press, 2001

Maso, I., Smaling A. (1998) *Kwalitatief onderzoek: praktijk en theorie*. Amsterdam: Boom

Nievaard, A.C. (1990) *Validiteit en betrouwbaarheid in kwalitatief onderzoek*. Meppel/Amsterdam: Boom, pp. 75-92.

Putnam, R. D. (1996) The Strange Disappearance of Civic America, *American Prospect*, 7:24

Putnam, R. D. (2000). *Bowling alone: the collapse and revival of American Community*. New York: Simon& Schuster Paperbacks.

Steglich, C. (2007). *The Framing of Decision Situations: automatic Goal Selection and Rational Goal Pursuit*. Utrecht: ICS.

Tversky, A., Kahneman, D. (1981). The Framing of Decisions and the Psychology of Choice, *Science*, 211, 453-458

Vertovec, S., Cohen, R. (2001). Migration, Diasporas and transnationalism. *Political geography*. 663

Volkskrant. (2010). *Illegale kinderen toch onderdak*. Retrieved from: http://www.volkskrant.nl/binnenland/article1401524.ece/Illegale_kinderen_toch_onder_dak.

Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum. (2007). *Determinanten van blijf- en terugkeerintenties onder (bijna) uitgeprocedeerde asielmigranten* Retrieved from: <http://www.wodc.nl/onderzoeksdatabase/de-resultaten-en-het-effect-van-de-projecten-met-medefinanciering-uit-het-europees-vluchtelingenfonds-ii.aspx?cp=44&cs=6796>

Zetter, R. (1999). Reconceptualizing the Myth of Return: Continuity and Transition Amongst the Greek-Cypriot Refugees of 1974. *Journal of Refugee Studies*. 13, 116-128

Bijlage I Topiclijsten

-----*Topiclijst Turkse respondenten in Turkije - Turks2010*

Inleidende vragen:

- Kac yildir Turkiye'desiniz, Hollanda'dan doneli?
- Hollanda'ya geldiginizde kac yasindaydiniz?
- Hangi sebepten dolayi Turkiye'den Hollanda'ya gittiniz?
- Turkiye'den Hollanda'ya gitmenizi nasil degerlendiriyorsunuz?

Topicvragen:

Vorm van het sociale netwerk

- Hollanda'da buldugunuz donemde, akrabalarinizdan kac kisi Hollanda'da, kac kisi Turkiye'de yasiyordu (veya diger bir ulkede)?
- Hollanda'da buldugunuz donemde, arkadaslarinizdan kac kisi Hollanda'da, kac kisi Turkiye'de yasiyordu (veya diger bir ulkede)?
- Aile ve arkadas cevreniz disinda, baska kimlerle samimi bir baginiz vardi?
- Aile, arkadaslariniz veya diger samimi iliskileriniz disinda, adi gecmeyen baska baglariniz var mi onemli buldugunuz?

Contact met sociale netwerk

- Hollanda'da buldugunuz donemlerde Turkiye'deki arkadaslarinizla ne kadar gorusuyordunuz?
- Hollanda'da buldugunuz donemlerde Turkiye'deki akrabalarinizla ne kadar gorusuyordunuz?

Hierarchie in het sociale netwerk

- Sosyal cevrenizin icerisinde bulunan tum baglariniz arasinda sizin icin hangisi onemli, ve hangisi en onemli?
- Herhangi bir sey yaparken, ailenizin veya arkadas cevrenizin onayi onemli mi?
- Hayatiniz hakkında onemli bir karar almak uzereyken, sosyal cevrenizden hangi kisilere basvurursunuz?
- Hayatiniza dair onemli bir karar almak uzereyken, sosyal cevrenizden hangi kisiler bu karari etkileyebilir?

Ondersteuning sociale netwerk

- Hollanda'da yasarken, kendinizi Hollanda toplumuna ait bir kisi olarak mi hissederdiniz?
- Hollanda'da yasarken, maddi sikintilara ugradiginizda kapisini calacak kisiler var miydi cevrenizde? Bunlar kimlerdi?
- Eger isyerinizi kaybetme soz konusu olsaydi, yeni is bulma icin size yardimci olacak kisiler var miydi? Bunlar kimlerdi?
- Hollanda'dan Turkiye'ye geri dondugunuzde maddi problemleriniz olacagini dusunuyor muydunuz? Ve Turkiye'de size bu durumda yardim edebilecek kisilerin olabilecegini dusunuyor muydunuz? Var ise bunlar kimler olabilir?
- Hollanda'dan Turkiye'ye geri dondugunuzde size is bulma icin yardim edecek bir kisinin oldugunu dusunuyor muydunuz? Bu kisi veya kisiler kim olabilirdi?

Redenen remigratie

- Hangi sebepler Turkiye'ye kesin donus yapmanizi sagladi?

Wil van sociale netwerk

- Geri donus hakkında karar alinirken, cevrenizde olan yakinlariniz bu karar hakkında nasil dusunduler? (Cocuklariniz Hollanda'da mi kalmak istediler veya anne babaniz Turkiye'ye donmenizi mi istediler?)

Invloed sociale netwerk

- Sosyal cevrenizdeki insanların dusunceleri sizin icin ne anlam ifade ediyor? Onlari istek ve arzularina uymak zorunda hisseder misiniz kendinizi yoksa kendi bildiginiz sekilde mi davranirsiniz?
- Sosyal cevrenizdeki hangi kisilerin dusunceleri sizin geri donus kararinizi etkiledi? Hangi dusunce sizin icin en onemlisiydi?
- Bu karari almada en etkili kimdi? Veya bu karari kendi basiniza, bagimsiz olarak mi aldiniz?

Inleidende vragen:

- Hoelang woont u, sinds u terug bent gekomen, in Turkije?
- Hoe oud was u toen u voor het eerst in Nederland kwam wonen?
- Om wat voor reden bent u vanuit Turkije naar Nederland gemigreerd?
- Hoe heeft u het ervaren om van Turkije naar Nederland te emigreren?

Topicvragen:

Vorm van het sociale netwerk

- Toen u in Nederland woonde, hoeveel mensen uit uw familie woonden toen ook in Nederland, en hoeveel in Turkije, of in een ander land?
- Toen u in Nederland woonde, hoeveel vrienden van u woonden toen in Nederland, en hoeveel in Turkije, of in een ander land?
- Met wie, behalve met mensen uit uw familie, en uit uw vriendenkring, had u nog meer met regelmaat contact?
- Met wie in Turkije, behalve met mensen uit uw familie, en uit uw vriendenkring, had u nog meer regelmatig contact?
- Zijn er nog andere mensen, die net niet zijn genoemd, die u als erg belangrijk typeert?
- Toen u in Nederland woonde, was u toen lid van een vereniging?

Contact met sociale netwerk

- Hoe vaak had u toen u nog in Nederland woonde, contact met uw vrienden?
- Hoe vaak had u, toen u nog in Nederland woonde, contact met uw familie?

Hierarchie in het sociale netwerk

- Welke contacten uit uw gehele sociale omgeving, zou u omschrijven als belangrijk, en welke als heel belangrijk?
- Als u iets onderneemt, is het belangrijk dat uw familie/vrienden toestemmen?
- Als u een beslissing zou nemen over uw persoonlijke leven, welke contacten uit uw persoonlijke omgeving zou u dan raadplegen?

- Als u een beslissing zou nemen over uw persoonlijke leven, welke contacten uit uw persoonlijke leven zouden daar dan invloed op kunnen hebben door hun standpunt over het besluit toe te lichten?

Ondersteuning sociale netwerk

- Toen u nog in Nederland woonde, had u toen het gevoel dat u deel uitmaakte van de Nederlandse samenleving?
- Toen u nog in Nederland woonde, had u toen het gevoel dat wanneer u in economische problemen terecht zou komen, er mensen om u heen zouden staan die u zouden kunnen helpen? Zou u kunnen toelichten wie dit betreft.
- Had u toen ook het gevoel, dat als u bijvoorbeeld uw baan zou verliezen, er iemand zou zijn die u zou kunnen helpen bij het opnieuw vinden van werk? Zou u kunnen toelichten wie dit betreft.
- Voordat u terug keerde, had u toen het gevoel dat als u terug zou keren en u in economische problemen terecht zou komen, er mensen om u heen zouden staan die u zouden kunnen helpen? Zou u kunnen toelichten wie dit betreft.
- Voordat u terug keerde, had u toen het gevoel dat als u terug zou keren, iemand u zou kunnen helpen bij het opnieuw vinden van werk? Zou u kunnen toelichten wie dit betreft.
- Voordat u terug keerde, had u toen het gevoel dat wanneer u terug zou keren naar Turkije, u weer deel zou gaan uitmaken van de Turkse samenleving, of dat u dit ten tijde van uw verblijf in Nederland nog steeds deed?

Redenen remigratie

- Wat heeft ervoor gezorgd dat u besloot om terug te keren naar Turkije? Welke redenen waren bepalend?

Wil van sociale netwerk

- Ten tijde van het besluitnemen om terug te keren naar Turkije of niet, wat wensten de afzonderlijke personen uit uw sociale omgeving, toen met betrekking tot uw besluit? (wilden de kinderen in NL blijven, of wilden de ouders dat je terug kwam)

Invloed sociale netwerk

- Wat hadden deze wensen voor u van betekenis? Wilde u graag aan bepaalde wensen voldoen, en waren er bepaalde verwachtingen waarvan u zich juist niets aantrok?
- Van welke personen uit uw sociale omgeving, achtte u de wensen met betrekking tot een besluit over terugkeren of blijven, het meest belangrijk?
- Kunt u zich nog herinneren, wie de mensen waren die om u heen stonden, en uiteindelijk mee hebben gewogen in uw beslissing om terug te keren? En in welke volgorde van belang deze mensen in de beslissing hebben meegewogen?

Inleidende vragen:

- Hoelang woont u, sinds u terug bent gekomen, in Suriname?
- Hoe oud was u toen u voor het eerst in Nederland kwam wonen?
- Om wat voor reden bent u vanuit Suriname naar Nederland gemigreerd?
- Hoe was het om van Suriname naar Nederland te emigreren?

Topicvragen:

Vorm van het sociale netwerk

- Toen u in Nederland woonde, hoeveel mensen uit uw familie woonden toen ook in Nederland, en hoeveel in Suriname, of in een ander land?
- Toen u in Nederland woonde, hoeveel vrienden van u woonden toen in Nederland, en hoeveel in Suriname, of in een ander land?
- Met wie, behalve met mensen uit uw familie, en uit uw vriendenkring, had u nog meer met regelmaat contact?
- Met wie in Suriname, behalve met mensen uit uw familie, en uit uw vriendenkring, had u nog meer regelmatig contact?
- Zijn er nog andere mensen, die net niet zijn genoemd, die u als erg belangrijk typeert?

Contact met sociale netwerk

- Hoe vaak had u toen u nog in Nederland woonde, contact met uw vrienden?
- Hoe vaak had u, toen u nog in Nederland woonde, contact met uw familie?
- Nu u hier in Suriname woont, hoe vaak heeft u nu contact met uw vrienden hier?
- En met uw familie?

Hierarchie in het sociale netwerk

- Welke contacten uit uw gehele sociale omgeving, zou u omschrijven als belangrijk, en welke als heel belangrijk?
- Als u iets onderneemt, is het belangrijk dat uw familie/vrienden toestemmen?
- Als u een beslissing zou nemen over uw persoonlijke leven, welke contacten uit uw persoonlijke omgeving zou u dan raadplegen?

- Als u een beslissing zou nemen over uw persoonlijke leven, welke contacten uit uw persoonlijke leven zouden daar dan invloed op kunnen hebben door hun standpunt over het besluit toe te lichten?

Ondersteuning sociale netwerk

- Toen u nog in Nederland woonde, had u toen het gevoel dat u deel uitmaakte van de Nederlandse samenleving?
- Toen u nog in Nederland woonde, had u toen het gevoel dat wanneer u in economische problemen terecht zou komen, er mensen om u heen zouden staan die u zouden kunnen helpen? Zou u kunnen toelichten wie dit betreft.
- Had u toen ook het gevoel, dat als u bijvoorbeeld uw baan zou verliezen, er iemand zou zijn die u zou kunnen helpen bij het opnieuw vinden van werk? Zou u kunnen toelichten wie dit betreft.
- Voordat u terug keerde, had u toen het gevoel dat als u terug zou keren en u in economische problemen terecht zou komen, er mensen om u heen zouden staan die u zouden kunnen helpen?
- Zo ja, welke mensen zijn dit?
- Voordat u terug keerde, had u toen het gevoel dat als u terug zou keren, iemand u zou kunnen helpen bij het opnieuw vinden van werk? Zou u kunnen toelichten wie dit betreft.
- Voordat u terug keerde, had u toen het gevoel dat wanneer u terug zou keren naar Suriname, u weer deel zou gaan uitmaken van de Surinaamse samenleving, of dat u dit ten tijde van uw verblijf in Nederland nog steeds deed?
- Is het inderdaad zo dat u wel/niet deel uitmaakt van de Surinaamse maatschappij nu u terug bent gekeerd?

Redenen remigratie

- Wat heeft ervoor gezorgd dat u besloot om terug te keren naar Suriname? Welke redenen waren bepalend?
- Heeft uw leven na uw terugkeer naar Suriname op dezelfde manier vorm gekregen als u van tevoren had gedacht?

Wil van sociale netwerk

- Ten tijde van het besluitnemen om terug te keren naar Turkije of niet, wat wensten de afzonderlijke personen uit uw sociale omgeving, toen met betrekking tot uw besluit? (wilden de kinderen in NL blijven, of wilden de ouders dat je terug kwam)

Invloed sociale netwerk

- Wat hadden deze wensen voor u van betekenis? Wilde u graag aan bepaalde wensen voldoen, en waren er bepaalde verwachtingen waarvan u zich juist niets aantrok?

- Van welke personen uit uw sociale omgeving, achtte u de wensen met betrekking tot een besluit over terugkeren of blijven, het meest belangrijk?
- Kunt u zich nog herinneren, wie de mensen waren die om u heen stonden, en uiteindelijk mee hebben gewogen in uw beslissing om terug te keren? En in welke volgorde van belang deze mensen in de beslissing hebben meegewogen?

Inleidende vragen:

- Hoe oud was u toen u voor het eerst in Nederland kwam wonen?
- Om wat voor reden bent u vanuit Turkije naar Nederland gemigreerd?
- Hoe heeft u het ervaren om van Turkije naar Nederland te emigreren?
- Heeft u er weleens over nagedacht om terug te keren naar Turkije? Waarom?

Topicvragen:

Vorm van het sociale netwerk

- Hoeveel mensen uit uw familie wonen ook in Nederland, en hoeveel in Turkije, of in een ander land?
- Hoeveel vrienden van u wonen in Nederland, en hoeveel in Turkije, of in een ander land?
- Met wie, behalve met mensen uit uw familie, en uit uw vriendenkring, heeft u nog meer met regelmaat contact in Nederland?
- Met wie in Turkije, behalve met mensen uit uw familie, en uit uw vriendenkring, heeft u nog meer regelmatig contact?
- Zijn er nog andere mensen, die net niet zijn genoemd, die u als erg belangrijk zou omschrijven?

Contact met sociale netwerk

- Hoe vaak heeft contact met uw vrienden?
- Hoe vaak heeft u contact met uw familie?
- Weet u nog hoeveel contact u met uw vrienden en familie had voordat u naar Nederland kwam? Was dat meer of minder dan nu?

Hierarchie in het sociale netwerk

- Welke contacten uit uw gehele sociale omgeving, zou u omschrijven als belangrijk, en welke als heel belangrijk?
- Als u iets onderneemt, is het belangrijk dat uw familie/vrienden toestemmen?
- Als u een beslissing zou nemen over uw persoonlijke leven, welke contacten uit uw persoonlijke omgeving zou u dan raadplegen?

- Als u een beslissing zou nemen over uw persoonlijke leven, welke contacten uit uw persoonlijke leven zouden daar dan invloed op kunnen hebben door hun standpunt over het besluit toe te lichten?

Ondersteuning sociale netwerk

- Heeft u het gevoel dat u deel uitmaakt van de Nederlandse samenleving?
- Heeft u het gevoel dat wanneer u in economische problemen terecht zou komen, er mensen om u heen staan die u zouden kunnen helpen? Zou u kunnen toelichten wie dit betreft.
- Heeft u ook het gevoel, dat als u bijvoorbeeld uw baan zou verliezen, er iemand zou zijn die u zou kunnen helpen bij het opnieuw vinden van werk? Zou u kunnen toelichten wie dit betreft.
- Heeft u het gevoel, dat als u nu in Turkije zou wonen, en in economische problemen terecht zou komen, er mensen om u heen zouden staan die u zouden kunnen helpen?
- Heeft u ook het gevoel dat als u in Turkije zou wonen en uw baan zou verliezen, er iemand zou zijn die u zou kunnen helpen bij het opnieuw vinden van een baan? Wie is dit bijvoorbeeld?
- Heeft u het gevoel dat als u terug zou keren naar Turkije, u weer deel uit zou gaan maken van de Turkse samenleving?

Redenen remigratie

- Wat heeft ervoor gezorgd dat u besloot om niet terug te keren naar Turkije? Welke redenen waren bepalend?

Wil van sociale netwerk

- In de tijd dat u er weleens over nadacht om terug te keren naar Turkije of niet, wat wensten de afzonderlijke personen uit uw sociale omgeving, toen met betrekking tot uw besluit? (wilden de kinderen in NL blijven, of wilden de ouders dat je terug kwam)

Invloed sociale netwerk

- Wat hadden deze wensen voor u van betekenis? Wilde u graag aan bepaalde wensen voldoen, en waren er bepaalde verwachtingen waarvan u zich juist niets aantrok?
- Van welke personen uit uw sociale omgeving, achtte u de wensen met betrekking tot een besluit over terugkeren of blijven, het meest belangrijk?
- Kunt u zich nog herinneren, wie de mensen waren die om u heen stonden, en uiteindelijk mee hebben gewogen in uw beslissing om niet terug te keren? En in welke volgorde van belang deze mensen in de beslissing hebben meegewogen?

Inleidende vragen:

- Hoe oud was u toen u voor het eerst in Nederland kwam wonen?
- Om wat voor reden bent u vanuit Suriname naar Nederland gemigreerd?
- Hoe heeft u het ervaren om van Suriname naar Nederland te emigreren?
- Heeft u er weleens over nagedacht om terug te keren naar Suriname? Waarom?

Topicvragen:

Vorm van het sociale netwerk

- Hoeveel mensen uit uw familie wonen ook in Nederland, en hoeveel in Suriname, of in een ander land?
- Hoeveel vrienden van u wonen in Nederland, en hoeveel in Suriname, of in een ander land?
- Met wie, behalve met mensen uit uw familie, en uit uw vriendenkring, heeft u nog meer met regelmaat contact in Nederland?
- Met wie in Suriname, behalve met mensen uit uw familie, en uit uw vriendenkring, heeft u nog meer regelmatig contact?
- Zijn er nog andere mensen, die net niet zijn genoemd, die u als erg belangrijk zou omschrijven?

Contact met sociale netwerk

- Hoe vaak heeft contact met uw vrienden?
- Hoe vaak heeft u contact met uw familie?
- Weet u nog hoeveel contact u met uw vrienden en familie had voordat u naar Nederland kwam? Was dat meer of minder dan nu?

Hierarchie in het sociale netwerk

- Welke contacten uit uw gehele sociale omgeving, zou u omschrijven als belangrijk, en welke als heel belangrijk?
- Als u iets onderneemt, is het belangrijk dat uw familie/vrienden toestemmen?
- Als u een beslissing zou nemen over uw persoonlijke leven, welke contacten uit uw persoonlijke omgeving zou u dan raadplegen?

- Als u een beslissing zou nemen over uw persoonlijke leven, welke contacten uit uw persoonlijke leven zouden daar dan invloed op kunnen hebben door hun standpunt over het besluit toe te lichten?

Ondersteuning sociale netwerk

- Heeft u het gevoel dat u deel uitmaakt van de Nederlandse samenleving?
- Heeft u het gevoel dat wanneer u in economische problemen terecht zou komen, er mensen om u heen staan die u zouden kunnen helpen? Zou u kunnen toelichten wie dit betreft.
- Heeft u ook het gevoel, dat als u bijvoorbeeld uw baan zou verliezen, er iemand zou zijn die u zou kunnen helpen bij het opnieuw vinden van werk? Wie zijn dit dan bijvoorbeeld?
- Heeft u het gevoel, dat als u nu in Suriname zou wonen, en in economische problemen terecht zou komen, er mensen om u heen zouden staan die u zouden kunnen helpen?
- Heeft u ook het gevoel dat als u in Suriname zou wonen en uw baan zou verliezen, er iemand zou zijn die u zou kunnen helpen bij het opnieuw vinden van een baan? Wie is dit bijvoorbeeld?
- Heeft u het gevoel dat als u terug zou keren naar Suriname, u weer deel uit zou gaan maken van de Surinaamse samenleving?

Redenen remigratie

- Wat heeft ervoor gezorgd dat u besloot om niet terug te keren naar Suriname? Welke redenen waren bepalend?

Wil van sociale netwerk

- In de tijd dat u er weleens over nadacht om terug te keren naar Suriname of niet, wat wensten de afzonderlijke personen uit uw sociale omgeving, toen met betrekking tot uw besluit? (wilden de kinderen in NL blijven, of wilden de ouders dat je terug kwam)

Invloed sociale netwerk

- Wat hadden deze wensen voor u van betekenis? Wilde u graag aan bepaalde wensen voldoen, en waren er bepaalde verwachtingen waarvan u zich juist niets aantrok?
- Van welke personen uit uw sociale omgeving, achtte u de wensen met betrekking tot een besluit over terugkeren of blijven, het meest belangrijk?
- Kunt u zich nog herinneren, wie de mensen waren die om u heen stonden, en uiteindelijk mee hebben gewogen in uw beslissing om niet terug te keren? En in welke volgorde van belang deze mensen in de beslissing hebben meegewogen?

Bijlage II Codeboom

situatie na remigratie

 roeping remigratie

 problemen remigratie

 binding met sl herkomst

 contact met sociale netwerk

Achtergrond respondent

 visie op Nederland voor vertrek

 reden voor migratie

verblijf Nederland

 ervaring verblijf

 Blijvende binding met andere samenleving

 gesleep met kinderen

 persoonlijke problemen

 binding Nederlandse samenleving

 liefde voor land v. herkomst

 onderliggende binding met nls sl.

vorm sociale netwerk

 hierarchie sociale netwerk

 onderliggende verhoudingen

 contact met sociale netwerk

 lidmaatschap vereniging

ondersteuning sociale netwerk

redenen remigratie

 overweging remigratie

 onderliggende overweging remigratie

 redenen om niet te migreren

 economische situatie

wil van sociale netwerk

invloed sociale netwerk

 invloed algemeen

 invloed op remigratie